МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПІДХОМНИЙ ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 336+303(477)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ТА СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана
у Львівському національному університеті імені Івана Франка
Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
КРУПКА Михайло Іванович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ІОНІН Євген Євгенович,
Донецький національний університет, м. Вінниця,
завідувач кафедри обліку, аналізу і аудиту;

доктор економічних наук, професор
ПАСІЧНИК Юрій Васильович,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя,
професор кафедри фінансів
та моделювання економічних систем;

доктор економічних наук, професор
ХОДЖАЯН Аліна Олександрівна,
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України,
завідувач відділу економічної безпеки та спеціальної
інформації.

Захист відбудеться 1 грудня 2015 р. о 11^{00} год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 30 жовтня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради проф. В.Й. Плиса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна глобалізація фінансової системи, євроінтеграційні процеси, соціальна напруга та збройні конфлікти в Україні зумовлюють необхідність розвитку вітчизняної науки у напрямі посилення теоретико-методологічних основ управління фінансовою безпекою держави, суб'єктів підприємництва та фінансових інститутів. Фінансова наука, як наука про розподіл і перерозподіл вартості ВВП, може зробити вагомий внесок у відповідні дослідження з урахуванням конфліктів інтересів різних осіб і стратегій їх поведінки. Вирішення цієї проблематики можливе шляхом оцінки впливу інституційної інфраструктури й типових стратегій фінансової поведінки суб'єктів господарювання на фінансову систему країни. З позицій безпеки, відповідні стратегії можуть бути конструктивними, деструктивними, нейтральними. Рівень впливу певної моделі поведінки економічних суб'єктів на суспільні відносини визначає її роль як мікро- чи макрорівневого чинника фінансової безпеки. Зважаючи на це, вітчизняна фінансова наука має виявляти чинники активізації конструктивної та обмеження деструктивної фінансової поведінки суб'єктів господарювання в Україні.

Дослідження особливостей і закономірностей розвитку фінансової системи України в безпековому контексті набуло надзвичайної актуальності, оскільки дієвість державного впливу визначає не лише тенденції розвитку національної економіки, а й рівень фінансової безпеки в Україні загалом. В умовах напруженої та нестабільної ситуації в країні важливо реально оцінювати можливості впливу держави на фінансову поведінку економічних суб'єктів шляхом запровадження формальних інститутів, оскільки вплив на економіку можуть мати інтереси людей і суспільні інститути, не відображені в офіційних нормативно-правових актах. Тому актуальним є формування методологічного апарату виявлення й оцінювання важливих, з позицій фінансової безпеки, інститутів, як формальних, так і неформальних.

За дослідження проблем, тісно пов'язаних з фінансовою безпекою, лауреатами Нобелівської премії з економіки стали такі зарубіжні науковці: Г. Беккер, Д. Канеман, В. Сміт – за пояснення фінансової поведінки індивідів за різних умов, Дж. Бьюкенен, Р. Коуз, Д. Норт, Р. Фогель – за дослідження інституційних чинників фінансової поведінки економічних суб'єктів, Дж. Акерлоф, В. Вікрі, Дж. Міррліс, М. Спенс, Дж. Стігліц – за аналіз конфлікту інтересів у контексті проблеми асиметричної інформації, Р. Ауман, Р. Зелтен, Дж. Неш, Дж. Харсаньї, Т. Шеллінг – за дослідження конфлікту й кооперації з використанням математичного апарату теорії ігор. Серед відомих у світі наукових досягнень варто відзначити теоретичні засади дослідження інституційних чинників економічної безпеки, сформовані Т. Вебленом, моделі співпраці та конфліктів В. Лефевра, О. Моргенштерна та Дж. Неймана. До зарубіжних учених, які досліджували функціонування нелегальних фінансових систем і державну політику щодо них, належать: А. Бекряшев, Н. Бекряшева, В. Ваханія, Г. Глонті, Г. Дімітріаді, Р. Кутаков, В. Лавров, П. Ланд, Ю. Латов, С. Лаурейн, Є. Логінов, Н. Пассас, Е. Сазерленд, Г. Сатре, С. Хантінгтон, Ф. Шнейдер та інші.

Загальнотеоретичні проблеми фінансової безпеки досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Барановський, І. Бінько, І. Бланк, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, В. Глущенко, В. Грушко, Б. Губський, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, М. Камлик, Л. Кошембар, О. Ладюк, С. Лаптєв, І. Михасюк, І. Мойсеєнко, В. Мунтіян, С. Ніколаюк, Д. Никифорчук, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков, В. Шлемко, Н. Яценко та інші. У працях Т. Вахненко, О. Глущенка, М. Карліна, І. Мазур, П. Нікіфорова, Ю. Пасічника, М. Поповича, В. Предборського, Б. Пшика, Ю. Уманціва, М. Флейчук, А. Ходжаян, Л. Яструбецької приділена увага різним формальним і неформальним інституційним чинникам фінансової безпеки. Взаємозв'язки проблем безпеки й розвитку фінансової системи національної економіки досліджували О. Береславська, В. Зимовець, М. Крупка. Формування методології дослідження проблем фінансової безпеки відображене у працях Т. Васильціва, А. Вожжова, Є. Іоніна, І. Медведєвої, Ю. Харазішвілі.

Важливо відзначити наявність досліджень проблем фінансової безпеки як на рівні національної економіки, так і на рівні суб'єктів господарювання, оскільки мікрорівневі небезпеки спричиняють негативні загальносистемні наслідки, які неможливо подолати засобами макрорівневого впливу. Водночас дослідження фінансової безпеки в Україні ведуться переважно у напрямі виокремлення її видів (грошова, валютна, інфляційна, кредитна, боргова, бюджетна, податкова тощо) та обґрунтування ознак безпечної ситуації за цими видами. Однак досі не висвітлено належним чином проблематику державного впливу на рівень фінансової безпеки в країні як важливої передумови розвитку національної економіки України. Не приділено достатньо уваги впливу неформальних інститутів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання. Ґрунтовнішого дослідження потребує розроблення теоретико-методологічних основ і стратегічних орієнтирів фінансової безпеки країни в ринковому середовищі. Залишаються недостатньо розкритими напрями посилення фінансової безпеки в умовах глобалізації, євроінтеграційних процесів та збройних протистоянь в Україні.

Недостатність дієвих наукових розробок з методології аналізу та стратегічних орієнтирів фінансової безпеки України, теоретична й практична значущість відповідних проблем визначили мету, завдання та структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація – складова частина науково-дослідної роботи кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка за темою "Фінансові стратегії розвитку економіки України" (реєстраційний номер 0112 U 004029), у напрямі якої розроблено критерії фінансової безпеки, розвинуто методологію її аналізу та виявлено критичні чинники фінансової безпеки України в сучасних умовах. У межах науково-дослідної роботи кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України "Сучасні напрями та механізми модернізації фінансової системи України" (реєстраційний номер 0115 U 002173) автором

досліджено проблеми еволюції інститутів фінансової системи в контексті досягнення безпеки економічними суб'єктами.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є удосконалення й розвиток методології аналізу та стратегічних орієнтирів фінансової безпеки для підвищення якості рішень державних органів і суб'єктів господарювання у сфері управління фінансовою безпекою України на різних рівнях.

Досягнення вказаної мети передбачало вирішення таких завдань:

– розширити бачення фінансової безпеки і конкретизувати стратегічні орієнтири для оцінювання її рівня та ухвалення відповідних управлінських рішень;
– уточнити й доповнити принципи та поняття, систематизувати інструментарій методології аналізу фінансової безпеки;
– розвинути систематизацію видів і чинників фінансової безпеки;
– виявити характеристики, види й чинники фінансових конфліктів;
– розкрити складові фінансової компетентності з уточненням критеріїв її оцінювання, зокрема, для учасників ринків ліквідних активів;
– розробити модель для аналізу поведінки суб'єктів нелегального підприємництва щодо розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки;
– обґрунтувати класифікації фінансових операцій та угод з позицій фінансової безпеки;
– систематизувати критерії ризик-орієнтованого підходу у сфері виявлення сумнівних фінансових операцій;
– удосконалити систему міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу та контролю;
– сформувати математичний інструментарій аналізу впливу нелегальних фінансів на економіку;
– розробити економіко-математичні засоби діагностики фінансових процесів на предмет функціонування фінансових пірамід і прогнозування моменту їх краху;
– запропонувати принципи і структурно-логічну модель концепції фінансової безпеки України в умовах глобалізації економічних відносин.

Об'єктом дослідження є фінансова система України з урахуванням її зв'язків з іншими секторами вітчизняної та світової економіки.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні засади фінансової безпеки і науково-прикладні аспекти підвищення якості рішень економічних суб'єктів у сфері управління нею з урахуванням впливу відповідних загроз.

Методи дослідження. Для досягнення мети й розв'язання поставлених завдань у роботі застосовані такі методи дослідження: історичний, узагальнення та деталізації – для розширення бачення фінансової безпеки, розвитку її стратегічних орієнтирів та обґрунтування принципів і понятійного апарату концепції фінансової безпеки України; порівняння та систематизація – для розвитку класифікацій видів і чинників фінансової безпеки, фінансових

операцій та угод у контексті її досягнення; аналіз і синтез, індукція та дедукція – в удосконаленні принципів і понять, інструментарію методології аналізу фінансової безпеки; порівняння й деталізації – у розкритті складових фінансової компетентності, уточненні критеріїв її оцінки; економіко-математичне моделювання – для побудови моделей впливу нелегальних фінансів на економіку, функціонування фінансових пірамід, поведінки суб'єктів нелегального підприємництва щодо розподілу коштів між легальним та нелегальним секторами економіки; абстрагування, групування – для розвитку знання характеристик, видів і чинників фінансових конфліктів, систематизації критеріїв ризик-орієнтованого підходу в сфері виявлення сумнівних фінансових операцій, удосконаленні системи міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу й контролю.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі акти Верховної Ради України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів влади, стратегічні й програмні документи з питань внутрішнього і зовнішнього становища та перспектив розвитку України, вітчизняна й зарубіжна економічна література, офіційні публікації державних органів України, а також власні аналітичні розрахунки й дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у доповненні, систематизації й узагальненні теоретико-методологічних основ управління фінансовою безпекою країни, а також у виявленні можливостей та обґрунтуванні напрямів підвищення її рівня в Україні.

На захист винесено основні наукові результати, які становлять особистий здобуток дисертанта:

вперше:

– сформульовано людиноцентричний інституційний принцип, згідно якого фінансова безпека країни визначається переважно поширенням певних моделей фінансової поведінки індивідів, а не регуляторними, зокрема, фінансовими інститутами державного рівня; обґрунтовано, що компетентні індивіди здатні обмежувати конфліктний потенціал фінансових угод, забезпечуючи позитивні мікро- та макрорівневі економічні ефекти;

– запропоновано економіко-математичну модель для оцінки впливу нелегальних фінансів на економіку, яка відображає взаємозв'язки корупції, безробіття, компетентності економічних суб'єктів у сфері розподілу благ, продуктивності праці індивідів у секторі виробництва; вказана модель допомагає аналізувати і прогнозувати фінансово-економічні процеси з урахуванням складності й нелінійності їх взаємодій у контексті загальної ділової активності в економіці та загроз соціальних потрясінь;

– побудовано імітаційну модель функціонування фінансової піраміди з використанням показника атакуючого потенціалу; відповідна модель дає змогу розділити час існування фінансової піраміди на дискретні періоди та шляхом ітерацій на основі системи формул розраховувати динаміку заощаджень економічних суб'єктів, обсягу ресурсів фінансової піраміди, доходу її організаторів, момент краху тощо;

удосконалено:

– принципи і понятійний апарат методології, класифікацію методів аналізу фінансової безпеки в розрізі таких складових:

принцип критичної ланки, який синтезовано на основі принципів слабкої і сильної ланок; під критичною ланкою розуміється елемент або характеристика системи, що суттєво впливає на рівень її безпеки (критична ланка залежно від обставин може виявитись слабкою чи сильною); в існуючих методах оцінювання рівня безпеки часто використовують інтегральні показники, тоді як вирішальним чинником може стати критична ланка, жодним чином не врахована певною методикою;

загроза фінансовій безпеці з акцентуванням уваги на суб'єктивному характері цього явища та його здатності негативно впливати на фінансові можливості функціонування ділової одиниці;

трансакційні фінансові втрати як зменшення власних фінансових ресурсів або зростання боргів ділової одиниці, які, на відміну від трансакційних витрат, не мають позитивного економічного ефекту; також втрати не тотожні збиткам як перевищенню витрат над доходами;

управління фінансовою безпекою як цілеспрямований вплив на рівень конфліктного потенціалу фінансових угод; такий погляд, на відміну від існуючих, зосереджує увагу на конфліктах як чинниках фінансової безпеки;

виокремлення трьох груп методів дослідження проблем фінансової безпеки: 1) виявлення, 2) систематизації, 3) оцінки впливу чинників; такий поділ, порівняно з існуючими, дає змогу обґрунтувати й висвітлити пріоритетні методи досліджень фінансової безпеки та конкретизувати їх призначення;

– модель для аналізу поведінки суб'єктів нелегального підприємництва щодо розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки, в якій враховано сподівані дохідності операцій, ймовірність виявлення нелегалізованих активів та операцій з їх відмивання, обсяги активів певного індивіда та суми санкцій з боку держави. Це дало змогу, на відміну від існуючих моделей, пояснити особливості різних країн, оскільки в деяких з них переважає практика відмивання доходів незаконного походження, натомість в Україні домінує тенденція конвертування безготівкових грошей у готівкові для використання у сфері нелегального обігу;

– систему міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу й контролю шляхом виокремлення спільних і специфічних елементів моніторингу, аудиту, ревізії та розслідування; виявлено, що до спільних елементів належать: перелік значущих ознак відповідних процесів та явищ, склад потенційних носіїв інформації, типові версії, обставини, що підлягають з'ясуванню по справі, критерії достовірності інформації; до специфічних елементів належать: критерії суттєвості та вимоги щодо точності висновків, перелік передбачених законодавством організаційно-правових процедур і спеціальних заходів, документальне оформлення результатів та правовий статус відповідних документів. Це дало змогу підвищити, порівняно з попередньою практикою обміну досвідом, ефективність професійної підготовки фахівців у сфері запобігання та протидії незаконним фінансовим операціям;

– критерії оцінки компетентності трейдерів на ліквідних фінансових ринках, які, на відміну від існуючих, дають змогу обґрунтувати мінімально необхідну частку точних прогнозів та порівняти із нею фактичні результати діяльності трейдера з урахуванням мінливості цін фінансових інструментів, трансакційних витрат на здійснення операцій, стратегії учасника ринку;

отримали подальший розвиток:

– характеристики і види фінансових конфліктів, а саме: виділено ресурсо-орієнтовані та статус-орієнтовані фінансові конфлікти; ресурсо-орієнтовані конфлікти пов'язані з отриманням ресурсів, необхідних для функціонування суб'єктів господарювання, а статус-орієнтовані – можливостями впливу на інших суб'єктів; обґрунтовано, що фінансові конфлікти, порівняно з іншими видами конфліктів, характеризуються наявністю певної фінансової угоди, що може бути як засобом досягнення цілі, так і предметом конфлікту; виділено низку критеріїв оцінки конфліктного потенціалу фінансових угод: справедливість взаємних прав та обов'язків учасників, вплив на економічну ефективність їх діяльності, вразливість фінансового стану учасників при зміні деяких характеристик економічного середовища (валютного курсу, процентної ставки тощо), готовність учасників угоди її виконувати, зв'язок з інтересами осіб, які не є учасниками угоди. Такі напрацювання, порівняно з існуючими, дали змогу підвищити ефективність аналізу конфліктів як важливих чинників фінансової безпеки;

– бачення фінансової безпеки шляхом ширшого використання конфліктологічних ідей у її дослідженні, а саме: запропоновано розглядати фінансову безпеку як узагальнену характеристику можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод, яка обернено залежить від гостроти конфлікту й величини можливої шкоди від його розгортання; сформульовано головні критерії оцінювання рівня фінансової безпеки у конкретній ситуації: достатність фінансових ресурсів для покриття поточних потреб, захищеність фінансових прав, рівень боргової незалежності, кооперативний чи конфліктний характер взаємозв'язків учасників фінансових угод, рівень компетентності осіб, від яких залежить фінансовий стан ділових одиниць, можливість діяти у напрямі обмеження фінансових втрат від конфлікту інтересів і некомпетентності; виділено три групи стратегічних орієнтирів фінансової безпеки, які можуть бути застосовані як на мікро-, так і на макрорівні: цільові орієнтири (якісні та кількісні); важливі загрози; ресурси та шляхи розв'язання проблем фінансової безпеки. Такий погляд, порівняно з існуючими, більшою мірою сприяє посиленню взаємозв'язків наукових досліджень фінансової безпеки з прикладними її проблемами в Україні;

– систематизація видів і чинників фінансової безпеки, а саме:

з погляду об'єктів управління і дослідження, запропоновано виділяти два відносно самостійних види фінансової безпеки: операційну і боргову безпеки (операційна безпека стосується суб'єктивних чинників, що можуть спричинити негативні відхилення від запланованих фінансових показників функціонування держави й суб'єктів господарювання, а боргова пов'язана із загрозою банкрутства чи потрапляння під надмірний вплив кредитора). Такий поділ,

порівняно з існуючими, більш узагальнений і, разом з тим, може бути застосований до різних практичних ситуацій;

класифіковано чинники фінансової безпеки за такими ознаками: *за сферою дії:* зовнішні і внутрішні; *за характеристиками суб'єкта*: мотиви й можливості; *за ресурсною невідповідністю*: дефіцит і надлишок ресурсів; *за стабільністю існування*: системні (стратегічні) й ситуативні (тактичні); *за рівнем поширення*: одиничні та масові; *за масштабами дії:* національні й міжнародні; *за елементами фінансової системи*: суб'єкти фінансових відносин, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові норми, фінансові повідомлення, технічні та програмні засоби фінансової діяльності; *за відображенням форм конфліктів у законодавстві*: відображені і невідображені; *за критичністю впливу*: критичні й некритичні; *за зв'язком з іншими факторами*: автономні, комбіновані, синергетичні; *за актуальністю*: актуальні та потенційні; відповідна класифікація, на відміну від поширених класифікацій загроз, враховує можливість як позитивного, так і негативного впливу окремих чинників на фінансову безпеку залежно від обставин та полегшує виявлення загроз фінансовій безпеці й чинників їх нейтралізації;

обґрунтовано класифікацію фінансових важелів з позицій фінансової безпеки держави, а саме: *за відповідністю законодавству*: легальні й нелегальні; *за сферою виникнення*: зовнішні і внутрішні; *за способом вираження*: кількісні, структурні, якісні; *за особливістю природи*: реальні й номінальні; *за суб'єктом чи об'єктом протистояння*: власні, партнера по коаліції, протилежної сторони конфлікту, економічного середовища; *за реакцією*: стимулюючі і стримуючі; *за характером впливу*: потенційні й актуальні. Запропонована класифікація, на відміну від існуючих, спеціально орієнтована на проблеми фінансової безпеки й підвищує ефективність заходів нейтралізації відповідних загроз;

– класифікація операцій та угод з позицій фінансової безпеки, а саме:

запропоновано класифікацію операцій з відмивання нелегальних доходів за стратегічним і тактичним цільовим призначенням, а саме: до стратегічних цілей відмивання можуть належати: споживання, зниження ризиків кримінальних заощаджень, інвестування, підкуп, збільшення політичного впливу, досягнення синергетичного ефекту від поєднання легального та злочинного бізнесу; до тактичних – приховування ознак походження доходів з нелегальних джерел, створення видимості законності отримання доходів, маскування осіб, що отримують незаконні доходи та здійснюють сам процес відмивання, ухилення від сплати податків, забезпечення зручного й оперативного доступу до активів нелегального походження, створення умов для безпечного і зручного їх використання, створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес. Така класифікація, порівняно з іншими, охоплює ширше коло аспектів проблеми відмивання доходів і сприяє підвищенню ефективності аналітичних заходів фінансового моніторингу й контролю;

розширено класифікацію фінансових інструментів (угод) з позицій фінансової безпеки, а саме за ознаками вигідності й добровільності участі: угоди, в яких вигідно брати участь на добровільних засадах; невигідні угоди,

яких можна уникнути; невигідні угоди, які нав'язані домінуючою стороною конфлікту. Запропонована класифікація, на відміну від існуючих, орієнтована на проблеми фінансової безпеки й висвітлює резерви підвищення її рівня діловими одиницями на практиці;

– систематизація критеріїв ризик-орієнтованого підходу у сфері виявлення сумнівних фінансових операцій, а саме: за суб'єктом господарювання, що використовується; за видом активів; за особливостями оформлення фінансових документів, з погляду повноти інформації; за особою платника і вигодоотримувача; за видом законної операції, під яку маскується незаконна; за зв'язком операції з територією; за часом; за особливостями зафіксованих цін; за відповідністю звичайним способам проведення операцій; за характером фінансових результатів операції; за відображенням у нормативно-правовій базі; за участю представників або посередників; за способом оформлення права володіння, користування чи розпорядження; за пов'язаністю учасників операції; за ступенем виконання угоди; за узгодженістю інформації про операцію з різних джерел. Така класифікація детальніша, порівняно з існуючими, та допомагає ефективніше здійснювати фінансовий моніторинг і контроль.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у розвитку факторного аналізу фінансової безпеки в контексті інституційної економічної науки та поведінкових фінансів і розширенні кола моделей для дослідження проблем фінансової безпеки держави й суб'єктів господарювання.

Науково-методичні положення дисертації використано у навчальному процесі економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка у викладанні дисциплін: "Фінансова безпека", "Методи наукових досліджень", "Фінансовий ринок", "Ринок фінансових послуг", "Фінансова санація і банкрутство підприємств" (довідка № 4451-Н від 21.10.2014 р.). Результати дисертації також використано у навчальному процесі Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України при викладанні дисциплін: "Фінансовий моніторинг", "Фінансовий моніторинг у банку", "Організація та управління фінансово-економічною безпекою банків та фінансових установ" (довідка № 01-015/1026 від 03.11.2014 р.).

Практичне значення отриманих результатів. Окремі положення, висновки та рекомендації дисертації впроваджено в діяльність низки установ та організацій України.

Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією у процесі підготовки правових і програмних документів використано: модель взаємозв'язків корупції, безробіття, компетентності і продуктивності праці; класифікації ознак сумнівних операцій і фінансових важелів з погляду національної безпеки (акт ВРУ № 02/11/14/33 від 12.11.2014 р.).

У навчальний процес "Навчально-методичного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом,

і фінансуванням тероризму” Державної служби фінансового моніторингу України впроваджені класифікації: сумнівних фінансових операцій, фінансових важелів з погляду фінансової безпеки держави, цілей суб’єктів нелегального підприємництва у сфері відмивання доходів. Для підвищення ефективності взаємодії суб’єктів первинного фінансового моніторингу й державних органів слухачів спецкурсів знайомлять із систематизацією спільних елементів й особливостей моніторингу, аудиту, ревізії та розслідування (акт № 691/9100 від 29.12.2012 р.).

Для виявлення цінових маніпулювань на ринку цінних паперів, прогнозування й запобігання неплатоспроможності інститутів спільного інвестування використовується модель функціонування фінансових пірамід; у систему контролю учасників ринку цінних паперів як суб’єктів первинного фінансового моніторингу впроваджена класифікація сумнівних фінансових операцій; в системі підготовки та регулювання діяльності учасників ринку цінних паперів використовується система критеріїв компетентності трейдера (акт Західного регіонального управління Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 04-1/170 від 13.02.2013 р.).

У методичному забезпеченні прогнозно-аналітичної роботи Львівського обласного центру зайнятості Державного центру зайнятості Міністерства соціальної політики України використано модель взаємозв’язків корупції, безробіття, компетентності і продуктивності праці (довідка № 11-206/0-15 від 21.01.2015 р.).

В управлінні ризиками й системі фінансового моніторингу ПАТ “Кредобанк” (довідка №14-2990/14 від 12.01.2015 р.) і ПАТ “Банк інвестицій та заощаджень” (довідка № 109/10/35 від 10.03.2015 р.) використано класифікації сумнівних фінансових операцій.

Для оцінки рівня кваліфікації відповідного персоналу ПАТ “Діамантбанк” використано критерії оцінки компетентності трейдерів на ліквідних фінансових ринках (довідка № ЛД-53/15 від 21.01.2015 р.).

У методичний інструментарій аналізу ризиків фінансових інвестицій ПрАТ Страхова компанія “ВУСО” включено модель прогнозування моменту краху фінансової піраміди з метою уникнення небезпечних вкладень (довідка № 45 від 11.03.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею здобувача, у якій викладено власний підхід автора до вирішення проблем фінансової безпеки України. Особистий внесок автора у праці, підготовлені у співавторстві, відображено у списку опублікованих матеріалів.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні теоретичні й методологічні положення роботи доповідались, обговорювались та отримали позитивну оцінку на наукових конференціях, зокрема таких:

а) міжнародних – “Економічна система України. Минуле, сучасне, майбутнє” (м. Львів, 2005 р.); “Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації” (м. Сімферополь, 2007 р.); “Управління підприємством: проблеми та шляхи їх розв’язання” (м. Севастополь, 2009 р.); “Science and education in Australia, America and Eurasia: fundamental and applied science”

(Melbourn, 2014); “Development of Science, Education and Culture” (London, 2014);

б) всеукраїнських – “Сучасні аспекти фінансового управління економічними процесами” (м. Севастополь, 2005 р., 2006 р., 2007 р.); Міжвузівська науково-технічна конференція науково-педагогічних працівників при НУ “Львівська політехніка” (м. Львів, 2006 р.); “Засоби фінансового забезпечення стійкого економічного розвитку” (м. Севастополь, 2009 р.); “Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Київ, 2012 р.); “Фінансова безпека України: проблеми та пріоритети забезпечення” (м. Івано-Франківськ, 2013 р.); “Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем” (м. Сімферополь, 2013 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковані у 51 науковій праці, серед яких дві одноосібні монографії загальним обсягом 39,5 д.а., одна монографія у співавторстві (особисто автору належить 3,5 д.а.), два навчальних посібники і підручник у співавторстві з грифом МОН України (особисто автору належить 7,7 д.а.), 28 статей у наукових фахових виданнях України й інших держав (12,64 д.а., особисто автору належить 8,4 д.а.), 4 в інших наукових виданнях України (2 д.а., особисто автору належить 1,25 д.а.), 13 тез доповідей на конференціях (2 д.а., особисто автору належить 1,75 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’ятьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 383 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 12 таблиць, 58 рисунків та 19 додатків. Список використаних джерел включає 299 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, визначено об’єкт і предмет, вказано методи дослідження, розкрито наукову новизну одержаних результатів, їхнє теоретичне і практичне значення, відображено апробацію результатів дисертації.

У розділі 1 “Теоретичні засади формування концепції фінансової безпеки України у глобальному конкурентному середовищі” досліджено сутність фінансової безпеки, розвинуто класифікації її видів і чинників, розкрито характеристики і види фінансових конфліктів.

Виявлено значне різноманіття поглядів на зміст безпеки у наукових працях. До критеріїв, які різні автори вважають сутнісними характеристиками безпеки, належать: захищеність, забезпеченість ресурсами, стійкість, стабільність, збалансованість, ефективність, справедливість, законність, апробованість, прогнозованість, керованість, незалежність, гнучкість, адаптивність, конкурентоспроможність, здатність до відвернення чи уникнення загроз, зростання, розвитку й самовідтворення, якість системної сукупності певних елементів. Встановлено, що погляди на безпеку різняться й залежно від пріоритетності збереження знеособлених характеристик фінансової системи чи забезпечення інтересів певних суб’єктів.

Значне число важливих атрибутів безпеки зумовило дві логічні

можливості визначення цього поняття: 1) обґрунтування вибору кількох найважливіших критеріїв; 2) визнання безпеки складною характеристикою і зосередження уваги на її найвагоміших чинниках, а не окремих атрибутах. У роботі надано перевагу факторному аналізу фінансової безпеки перед дослідженням її атрибутів та інтересам суб'єктів порівняно зі збереженням певного стану фінансової системи. Тому в дисертації запропоновано розглядати фінансову безпеку як узагальнену характеристику можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод. Виділено операційну й боргову безпеки. Операційна фінансова безпека стосується негативних відхилень від запланованих показників прибутку підприємства, доходів і видатків державного чи місцевих бюджетів тощо. Боргова безпека пов'язана із загрозами, що виникають у взаємовідносинах боржника і кредитора.

Виявлено, що дослідження проблем фінансової безпеки за видами й ознаками, уможливлюючи спеціалізацію фахівців на окремих видах фінансової безпеки, разом з тим, загрожує втратою системного характеру відповідних досліджень, послабленням сприйняття взаємозв'язків фінансової безпеки з іншими видами безпеки: продовольчою, енергетичною, військовою, політичною, культурною тощо. Надання переваги факторному аналізу над атрибутивним дало змогу дослідити низку проблем, які залишаються поза увагою дослідників при загальноприйнятому поділі фінансової безпеки на види. До таких проблем належать: корупція, функціонування фінансових пірамід, рух коштів між легальним і нелегальним секторами економіки, функціонування офшорних зон тощо. Застосування факторного аналізу посприяло наближенню теоретичних напрацювань з проблем фінансової безпеки до сучасних потреб вітчизняної практики.

З'ясовано, що втрати від загроз фінансовій безпеці часто важко відрізнити від наслідків реалізації об'єктивних ризиків. Проблеми фінансової безпеки, пов'язані з суб'єктивним компонентом фінансових втрат, виражаються у фінансових конфліктах і некомпетентності. З огляду на важливість конфліктів як чинників фінансової безпеки, обґрунтовано, що важливим чинником фінансового конфлікту є певна фінансова угода, яка може бути як засобом досягнення цілі у конфлікті, так і предметом конфлікту. Фінансові конфлікти не обмежуються проблемами розподілу вартості ВВП, а можуть стосуватись і соціального статусу людини чи суверенітету держави. Тому за ознакою переважаючої мотивації запропоновано виділяти ресурсо-орієнтовані та статус-орієнтовані фінансові конфлікти. Водночас виявлено, що на практиці вони переважно мають змішаний характер.

Обґрунтовано, що управління фінансовою безпекою тісно пов'язане з оцінкою ролей і взаємодії чинників регулювання й саморегулювання суспільного життя. Результати дослідження свідчать, що виключно шляхом ухвалення нормативно-правових актів неможливо досягти позитивних змін у базових суспільних інститутах і моделях фінансової поведінки економічних суб'єктів. Виявлено, що теоретико-методологічні основи аналізу відповідних процесів закладені в концепції автопоезису й теорії еволюції суспільних інститутів. У контексті дослідження проблем фінансової безпеки враховано, що

суспільні інститути самопідтримуються й самовідтворюються завдяки властивостям безперервності та спадковості. В процесі еволюції інститутів залишаються найжиттєздатніші форми суспільної взаємодії. Доведено високий рівень фінансової вразливості сучасного суспільства, яке характеризують як суспільство споживання, де модель поведінки, націлена на непомірне використання ресурсів, веде людей у боргову залежність, провокує сумнівні інвестиції та економічні злочини, оскільки офіційні доходи не завжди дають змогу задовольнити штучно завищені потреби.

З позицій інституційної економічної науки та поведінкових фінансів розвинуто класифікацію чинників фінансової безпеки за характеристиками суб'єкта: мотиви й можливості; за відображенням форм конфліктів у законодавстві: відображені і невідображені; за сферою дії: зовнішні і внутрішні; за ресурсною невідповідністю: дефіцит і надлишок ресурсів; за стабільністю існування: системні (стратегічні) і ситуативні (тактичні); за рівнем поширення: одиничні і масові; за масштабами дії: національні і міжнародні; за елементами фінансової системи: суб'єкти фінансових відносин, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові норми, фінансові повідомлення, технічні та програмні засоби фінансової діяльності; за критичністю впливу: критичні й некритичні; за зв'язком з іншими факторами: автономні, комбіновані, синергетичні; за актуальністю: актуальні й потенційні. Відповідна класифікація підвищує ефективність виявлення загроз фінансовій безпеці та чинників їх нейтралізації.

У **розділі 2** "**Методологія дослідження фінансової безпеки суб'єктів національної економічної системи**" оцінено дієвість різних принципів аналізу фінансової безпеки економічних суб'єктів і запропоновано методологічний принцип "критичної ланки", уточнено й доповнено відповідний понятійний апарат: "загроза фінансовій безпеці", "трансакційні фінансові втрати", "управління фінансовою безпекою"; виокремлено три групи методів дослідження проблем фінансової безпеки: 1) виявлення, 2) систематизації, 3) оцінки впливу чинників та окреслено їх можливості.

У наукових працях виявлено домінування методології індикативного підходу до оцінки рівня фінансової безпеки та управління заходами нейтралізації загроз "за відхиленнями". Цей підхід досить виправданий, якщо механізми регулювання й саморегулювання забезпечують значний рівень стабільності економіки та її рівномірний розвиток. Однак такі характеристики не властиві сучасній економіці України. Принцип "золотої середини" недоречний в екстремальних ситуаціях, коли долю всієї системи може вирішити навіть одна загроза. Для виявлення елемента або характеристики системи, що, залежно від обставин, може суттєво вплинути на рівень її безпеки, запропоновано принцип критичної ланки як методологічний інструмент аналізу вразливостей. Критична ланка у різних ситуаціях може виявитись слабкою чи сильною. Слабка ланка – це внутрішнє джерело загроз, яке присутнє в самій системі, тоді як сильна ланка виступає чинником нівелювання впливу як зовнішніх, так і внутрішніх загроз.

У роботі сформульовано визначення: загрози фінансовій безпеці – це дії або бездіяльність певних осіб, що знижують фінансові можливості нормального

функціонування ділової одиниці (держави, підприємства чи домогосподарства) та здатні спричинити фінансові чи інші втрати з її боку. Запропоновано зосередити проблематику фінансової безпеки на трансакційних втратах, які, на відміну від витрат, не можуть бути продуктивними для особи, що несе їх тягар. На практиці один суб'єкт, взаємодіючи з іншими, не лише здійснює трансакційні витрати, але й може зазнати трансакційних втрат через поведінку своїх партнерів, зумовлену конфліктом інтересів чи некомпетентністю. Тому суспільні інститути покликані знижувати не лише трансакційні витрати, але й втрати від взаємодії між суб'єктами. Трансакційні втрати запропоновано відносити до фінансових, якщо вони полягають у втраті номінальної чи реальної вартості власних фінансових ресурсів певної ділової одиниці або ж у зростанні її боргів.

Виявлено трилему системних умов фінансової безпеки економічного суб'єкта (рис. 1).

Синергетичні ефекти

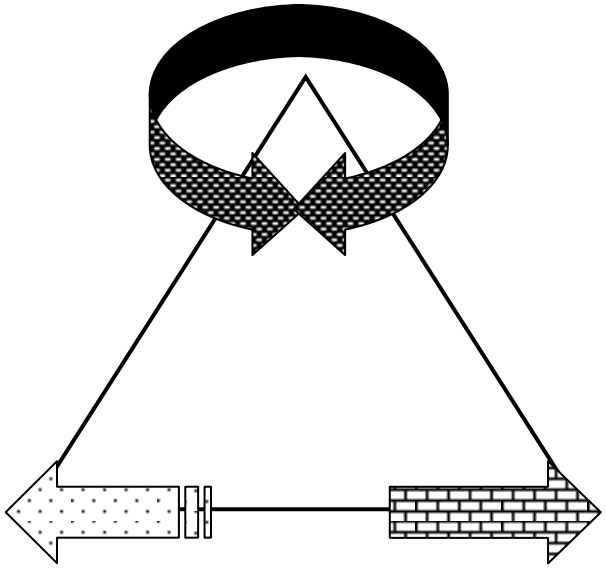

Слабка ланка **Сильна ланка**

Рис. 1. Трилема системних умов фінансової безпеки економічного суб'єкта

З'ясовано, що важливість цих умов залежить від ступеня інтегрованості певної системи й рівня інформованості її конкурентів. У високоінтегрованих системах, зокрема фінансових, стійкість окремих елементів залежить від емерджентних властивостей системи загалом. З позицій безпеки доведено, що інтегрованість фінансової системи зростає завдяки розвитку кооперації між економічними суб'єктами. Схильність до кооперації пов'язана, головним чином, з мотивами, а зростання рівня інформованості учасників конфлікту веде до розширення кола можливих стратегій конфліктної поведінки. Набір таких стратегій і готовність їх застосовувати визначають конфліктний потенціал певної фінансової ситуації. З урахуванням важливості конфліктів як чинників фінансової безпеки запропоновано таке визначення: управління фінансовою

безпекою – це цілеспрямований вплив на рівень конфліктного потенціалу фінансових угод та можливих втрат їх учасників.

Обґрунтовано, що методологія дослідження проблем фінансової безпеки має бути гнучкою та відкритою для еволюційного розвитку. На кожному історичному етапі важливе бачення актуальних пріоритетів дослідження проблем фінансової безпеки. Нині варто зосередити увагу на методах дослідження впливу різних чинників фінансової безпеки порівняно з формально-логічними методами формування понятійного апарату і класифікацій, які вже достатньо розроблені. Дослідження чинників дасть змогу формулювати досить якісні прогнози як основу ухвалення адекватних рішень у сфері управління фінансовою безпекою. За призначенням методи дослідження проблем фінансової безпеки запропоновано поділяти на 3 групи: 1) виявлення чинників; 2) систематизації чинників; 3) оцінки впливу чинників. Доведено, що серед формалізованих методів оцінки впливу чинників фінансової безпеки найбільший потенціал мають методи імітаційного моделювання, прикладами застосування яких у дисертації слугують моделі впливу нелегальних фінансів на економіку та функціонування фінансових пірамід. Значні перспективи має використання теорії ігор для моделювання фінансових конфліктів. Водночас формалізацію необхідно поєднувати з використанням експертних методів.

У **розділі 3 “Соціокультурні чинники формування фінансової безпеки України”** досліджено закономірності, особливості й чинники формування моделей фінансової поведінки індивідів, розкрито складові фінансової компетентності й уточнено критерії її оцінювання, зокрема, для учасників ринків ліквідних фінансових інструментів.

Обґрунтовано, що важливим чинником формування моделей фінансової поведінки індивідів є копіювання дій інших членів суспільства. До небезпечних форм фінансової поведінки, які набули значного поширення і впливають на макрорівневу ситуацію в економіці України, належать корупція, нераціональна поведінка у сфері кредитування, ухилення від оподаткування, вкладення коштів у фінансові піраміди та інші сумнівні проекти. Також поширення конструктивних і деструктивних моделей фінансової поведінки залежить від спеціальних інформаційно-психологічних кампаній. Стійкість економічних суб’єктів проти негативних впливів на їх фінансову поведінку визначається рівнем інтеграції певних інститутів у їх особисту культуру.

Встановлено, що в ситуації ризику люди поводяться нераціонально, демонструючи досить чіткі закономірності, доведені експериментально. Приміром, індивіди мають не обґрунтовану раціонально схильність менше ризикувати за наявності прибутку, ніж при збитках; надають перевагу отриманню визначеного невеликого прибутку перед невизначеним набагато більшим прибутком, навіть якщо ймовірність успіху висока; схильні розділяти діяльність на різні напрями і поводитись з кожним із них незалежно, замість того, щоб оптимізувати ціле. Водночас з’ясовано, що коли результат у деякій боротьбі за наявності випадкових чинників щонайменше удвічі перевищує витрати, то схильність до ризику виявляється корисною. Виявлено, що особливості поведінки в умовах ризику залежать від культури народу.

Водночас науковцями ще досить чітко не з'ясовано, як формуються відповідні елементи економічної культури суспільства.

Проаналізовано проблеми морального ризику взаємовідносин між економічними суб'єктами за умов конфлікту інтересів та агентських відносин при асиметричній інформації. Обґрунтовано перспективність формування угод, що враховують інтереси всіх учасників, як головного шляху розв'язання агентських проблем. Наприклад, негативну роль у розподілі фінансових ресурсів з використанням кредитних угод можуть відіграти не стільки об'єктивні ризики, скільки непродуманість рішень щодо необхідності й характеру кредитних відносин. Типовим наслідком некомпетентності в умовах ризику є банкрутство. За належного функціонування інститут банкрутства забезпечує тестування й відбір ефективних моделей фінансової поведінки суб'єктів господарювання, суттєво впливаючи на рівень фінансової безпеки країни.

Обґрунтовано складові фінансової компетентності як чинника запобігання й подолання негативних ситуацій з поділом на універсальні та спеціальні (рис. 2).

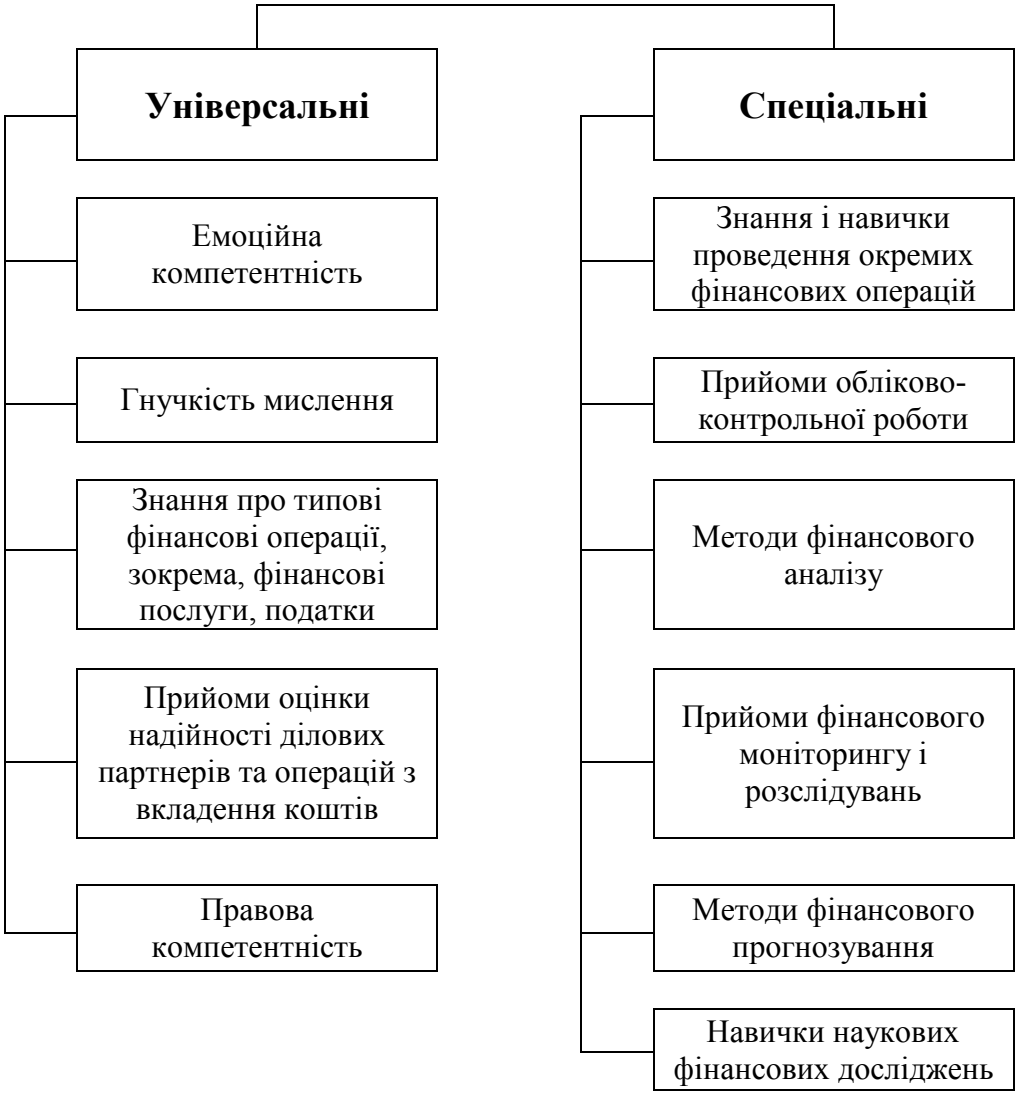

Рис. 2. Складові фінансової компетентності

З погляду культури фінансової поведінки в умовах ризиків і потенційних соціальних змін, актуальним є дослідження загроз участі вітчизняних фізичних та юридичних осіб в операціях на спекулятивних ринках. Проблема ускладнюється через зростання популярності професії трейдера на ліквідних фінансових ринках серед громадян України. В роботі удосконалено критерії оцінки компетентності трейдерів, що дає змогу обґрунтувати мінімально необхідну частку точних прогнозів та порівняти з нею фактичні результати діяльності трейдера з урахуванням мінливості цін фінансових інструментів, трансакційних витрат на здійснення операцій, стратегії учасника ринку.

У роботі виведено формулу розрахунку частки точних прогнозів, необхідної для досягнення сподіваного беззбиткового результату, з урахуванням трансакційних витрат й мінливості ринку за відповідний період. Умова сподіваної беззбитковості має вигляд:

$$Ч_{пп} \times (\Delta Ц - В_т) - (1 - Ч_{пп}) \times (\Delta Ц + В_т) - В_ф = 0 , \qquad (1)$$

де $Ч_{пп}$ – необхідна частка правильних прогнозів, виражена десятковим дробом;
$\Delta Ц$ – середня величина абсолютних (без урахування знаку + чи –) значень зміни ціни за відповідний період;
$В_т$ – трансакційні витрати на окрему операцію, під якою розуміється здійснення та реалізація інвестиції (відкриття та закриття позиції);
$В_ф$ – витрати фінансування за відповідний період.

Вираз $Ч_{пп} \times (\Delta Ц - В_т)$ визначає сподівані доходи трейдера, а вираз $(1 - Ч_{пп}) \times (\Delta Ц + В_т) + В_ф$ служить для розрахунку сподіваних витрат. Для розрахунку $Ч_{пп}$ на основі залежності 1, виведена формула 2:

$$Ч_{пп} = (\Delta Ц + В_т + В_ф) / (2 * \Delta Ц). \qquad (2)$$

Із формули 2 випливає, що чим вища мінливість ціни порівняно із трансакційними і фінансовими витратами, тим нижча точність прогнозів може забезпечити трейдеру позитивний фінансовий результат.

Коли головним орієнтиром прогнозування є не період існування відкритої позиції, а певна величина зміни ціни, то для оцінки надійності своїх прогнозів трейдер має використовувати зіставлення сум прибутків і збитків від минулих операцій. Це пояснюється тим, що трейдер може отримувати прибутки рідко, але на значні суми, а зазнавати збитків часто, проте на малі суми, або навпаки. Умова беззбиткової діяльності у такому разі набуває вигляду:

$$Ч_{пп} \times (П / К_п - В_т) - (1 - Ч_{пп}) \times (З / К_з + В_т) = 0 , \qquad (3)$$

де $П$ – загальна сума прибутків трейдера від точних прогнозів протягом певного періоду роботи (тренування);
$К_п$ – кількість прибуткових операцій за період;
$З$ – загальна сума збитків трейдера від неточних прогнозів протягом певного періоду роботи (тренування);

$К_з$ – кількість збиткових операцій за період.

Для розрахунку $Ч_{пп}$ на основі залежності 3, виведена формула 4:

$$Ч_{пп} = (З / К_з + В_т) / (П / К_п + З / К_з). \quad (4)$$

З позицій прогнозованості цінових коливань на фінансових ринках і впливу теоретичних розробок на характер практичних рішень проаналізовано низку дискусійних моментів сучасних фінансових теорій. Виявлено, що для виправдання застосування певного математичного апарату, а саме показника дисперсії як міри ризику за нормального закону розподілу випадкової величини, у низці наукових праць проігноровано наявність ексцесу та нескінченої дисперсії у фактичних змінах ринкових цін. Вказана невідповідність може стати причиною серйозних помилок при здійсненні фінансових інвестицій. Цим прикладом підкреслено важливість наукових розробок як соціокультурних чинників фінансової компетентності, а відтак і фінансової безпеки окремих індивідів та суспільства загалом.

У **розділі 4 “Особливості загроз фінансовій безпеці України в умовах глобалізації”** висвітлено актуальні проблеми фінансової безпеки України в контексті глобалізації; змодельовано поведінку суб’єктів щодо розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки; запропоновано класифікацію операцій з відмивання нелегальних доходів за стратегічним і тактичним цільовим призначенням; розвинуто систематизацію критеріїв ризик-орієнтованого підходу у сфері виявлення сумнівних фінансових операцій; удосконалено систему міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу та контролю.

Проаналізовано особливості сучасних глобальних фінансових криз, які зумовили дискусії щодо ролі урядів у запобіганні й подоланні критичних ситуацій. Виявлено, що урядові допомоги певним компаніям і фінансовим інститутам спричиняють полеміку щодо майбутнього оподаткування таких ділових одиниць для обслуговування державного боргу. Також можливо, що суб’єкти господарювання приватного сектору почнуть очікувати аналогічної допомоги в майбутньому й будуть схильні до надто ризикової поведінки, що стане вагомим фактором розвитку майбутніх криз. Однак за пасивності уряду значна кількість суб’єктів господарювання може довго залишатись у скрутній фінансовій ситуації, що спричиняє значні соціально неприйнятні втрати. Обґрунтовано, що за системної кризи першочерговим завданням уряду є визначення правил реструктуризації, а не компенсування збитків суб’єктів господарювання.

Виявлено, що кризові явища перебувають у взаємозв’язку з різкими змінами структури цін в економіці. Це зумовлює підвищений рівень суспільної відповідальності організаторів торгів, які, зазвичай, функціонують у формі бірж. З’ясовано, що запровадження нагляду давало змогу організаторам торгів значно збільшити обсяги операцій завдяки підтримці справедливого й ефективного ринку шляхом розслідування випадків умисного маніпулювання цінами та інсайдерської торгівлі. Налагоджена робота служби нагляду, що періодично

супроводжується показовими судами, значно підвищує довіру до біржі з боку інвесторів.

Особливої актуальності для України і світової спільноти набула протидія такому соціально небезпечному явищу як легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. З огляду на важливість дослідження різноманіття форм відмивання “брудних” грошей, запропоновано виділяти такі види відмивання доходів за стратегічним цільовим призначенням, як відмивання з метою: споживання; зниження ризиків кримінальних заощаджень; інвестування; підкупу; збільшення політичного впливу; досягнення синергетичного ефекту від поєднання легального та злочинного бізнесу (зокрема, маскування злочинців та їх діяльності). Обґрунтовано, що до тактичних цілей відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом належать: приховування ознак походження доходів з нелегальних джерел; створення видимості законності отримання доходів; маскування осіб, що отримують незаконні доходи та здійснюють сам процес відмивання; ухилення від сплати податків; забезпечення зручного й оперативного доступу до грошей, одержаних з нелегальних джерел; створення умов для безпечного і комфортного їх використання; створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

Встановлено, що такі процеси, як відмивання доходів незаконного походження, “конвертація” коштів з допомогою фіктивних суб’єктів підприємництва, нелегальний рух капіталів через кордон, дуже тісно взаємопов’язані й залежать від особливостей окремої країни. У практиці розвинених країн у сфері боротьби з відмиванням “брудних” грошей головною проблемою є надходження нелегальної готівки в офіційну фінансову систему. Водночас обґрунтовано, що в Україні набули популярності нелегальні фінансові послуги, що виконують протилежну функцію – конвертацію безготівкових грошей у готівкові для переведення платіжних засобів у тіньовий сектор з подальшим ухиленням від сплати податків. Функціонування у тіньовому режимі, хоча й супроводжується низкою ризиків, часто виявляється у нашій державі вигіднішим, ніж дотримання податкового законодавства. Для пояснення таких явищ запропоновано модель поведінки суб’єктів нелегального підприємництва щодо розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки, в якій враховано сподівані дохідності легальних і нелегальних операцій, ймовірність виявлення нелегалізованих активів та операцій з їх відмивання, обсяги легальних і нелегальних активів певної особи та суми санкцій з боку держави. Це дало змогу пояснити значні відмінності між країнами, оскільки в деяких з них переважає практика відмивання доходів незаконного походження, натомість в інших домінує тенденція конвертування безготівкових грошей у готівкові для використання у сфері нелегального обігу з ухиленням від сплати податків.

У запропонованій моделі сподівані вигоди ($B_н$) від використання певних активів у нелегальному секторі з урахуванням ризику зазнати санкцій з боку правоохоронної системи розраховуються за формулою 5:

$$B_н = (1 + r_н) \times НА \times (1 – P_н) – P_н \times (НА + КЛМ_1) , \qquad (5)$$

де $r_н$ – сподівана дохідність нелегальних операцій;
НА – грошова оцінка певного виду нелегалізованих активів;
$P_н$ – ймовірність виявлення наявності нелегалізованих активів та покарання за незаконну діяльність;
$КЛМ_1$ – сума конфіскації легального майна у разі виявлення нелегальних активів, яка визначається згідно формули 6:

$$КЛМ_1 = min\ \{C_1;\ ЛМ\}\ , \qquad (6)$$

де C_1 – сума санкцій, що виражається співвідношенням до величини НА;
ЛМ – грошова оцінка легального майна суб'єкта нелегальної діяльності.

Якщо значення $B_н$ від'ємне, то, з раціональних міркувань, нелегальну діяльність варто згорнути взагалі. Вигоди ($B_л$) від легалізації активів визначаються за формулою 7:

$$B_л = (1 + r_л) \times (НА – ПЛ) \times (1 – P_л) – P_л \times (НА + КЛМ_2)\ , \qquad (7)$$

де $r_л$ – сподівана дохідність легальних операцій;
ПЛ – вартість послуг з легалізації (може бути виражена через певний коефіцієнт (k) відносно *НА*: $ПЛ = k \times НА$);
$P_л$ – ймовірність виявлення факту легалізації та покарання за нього;
$КЛМ_2$ – сума конфіскації легального майна при виявленні факту легалізації; вона визначається згідно формули 8:

$$КЛМ_2 = min\ \{C_2;\ ЛМ\}\ , \qquad (8)$$

де C_2 – сума санкцій за легалізацію, що визначається певним співвідношенням до величини *НА*.

Відмивання недоцільне за від'ємного значення $B_л$. Обидва варіанти, нелегальне використання активів та їх легалізація, вигідні при додатних значеннях $B_н$ і $B_л$. Рівнозначними для нелегального підприємця вони будуть, якщо

$$(1 + r_н) \times НА \times (1 – P_н) – P_н \times (НА + КЛМ_1) =$$
$$= (1 + r_л) \times (НА – ПЛ) \times (1 – P_л) – P_л \times (НА + КЛМ_2)\ . \qquad (9)$$

За умови, що значення лівої частини формули 9 більше, ніж правої, вигідніше не виводити активи з нелегального сектору; якщо ж навпаки, то економічно доцільними стають операції з відмивання незаконних цінностей. Перша ситуація переважає у країнах зі слабкою економікою та неефективною правоохоронною системою, до яких належить й Україна. Тому в таких країнах спостерігається висока частка тіньової економіки. Друга ситуація характерна для розвинутих країн, наприклад, США.

В Україні відповідно до загальносвітових тенденцій створена й функціонує система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Важлива координаційна функція вітчизняного підрозділу фінансової розвідки (ПФР), як невід'ємного елемента цієї системи, та навчально-методичного центру (Центр), що діє при ньому, полягає в узагальненні національного досвіду суб'єктів первинного фінансового моніторингу, різних правоохоронних та контролюючих органів щодо виявлення незаконних фінансових операцій. Також наявність координатора підвищує ефективність обміну таким досвідом. З метою підвищення ефективності навчально-методичної роботи Центру встановлено спільні елементи моніторингу, аудиту, ревізії та розслідування: перелік значимих ознак відповідних процесів та явищ; перелік потенційних носіїв інформації; типові версії; обставини, що підлягають з'ясуванню по справі; критерії достовірності інформації. Відповідно, окремі фахівці фінансового моніторингу та контролю можуть ефективніше переймати досвід, напрацьований іншими суб'єктами та узагальнений в системі навчально-методичної діяльності ПФР.

Виявлено і специфіку роботи окремих учасників системи запобігання та протидії відмиванню доходів злочинного походження і фінансуванню тероризму. Встановлено відмінності в їх діяльності щодо критеріїв суттєвості й вимог до точності висновків, переліку передбачених законодавством організаційно-правових процедур і спеціальних заходів, документального оформлення результатів та правового статусу відповідних документів.

З'ясовано, що дослідження ознак сумнівних операцій ведеться за багатьма напрямами. В цій сфері можливі особливості, зумовлені територією, видом господарської діяльності, конкретними завданнями управління фінансовою безпекою тощо. Детальний опис ознак сумнівних операцій дуже великий за обсягами та трудомісткий, як щодо формування, так і щодо вивчення для практичного використання. Доцільна спеціалізація у вивченні ознак сумнівних операцій, найінформативніших в окремих сферах діяльності. Разом з тим, необхідні загальні концептуальні основи, які допомагають узагальнити й систематизувати знання про сумнівні фінансові операції, полегшують формування спеціалізованих переліків ознак сумнівності для здійснення фінансового моніторингу і контролю в окремих сферах. Відповідні знання можуть базуватись як на практичному досвіді, так і на припущеннях експертів про можливі способи проведення нелегальних фінансових операцій. У роботі розвинуто класифікацію сумнівних фінансових операцій, а саме: за суб'єктом бізнесу, що використовується; за видом активів; за особливостями оформлення фінансових документів, з погляду повноти інформації; за особою платника і вигодоотримувача; за видом законної операції, під яку маскується незаконна; за зв'язком операції з територією; за часом; за особливостями зафіксованих цін; за відповідністю звичайним способам проведення операцій; за характером фінансових результатів операції; за відображенням у нормативно-правовій базі; за участю представників або посередників; за способом оформлення права володіння, користування чи розпорядження; за пов'язаністю учасників операції; за ступенем виконання угоди; за узгодженістю інформації про операцію з різних джерел.

Встановлено, що розвиток інформаційних технологій суперечливо впливає на фінансову безпеку економічних суб'єктів. За значної складності, сучасні інформаційні технології зумовлюють високі вимоги до їх якості. Однак навіть у розвинутих країнах, не завжди досягають належного рівня якості в цій сфері, а помилки можуть спричиняти значні втрати. Тому виникають нові критичні ланки фінансової системи України. Також інформаційні технології спричиняють принципові трансформації систем ухвалення рішень. Перспективним напрямом є поглиблення досліджень синергетичних ефектів у людино-машинних системах ухвалення рішень.

У **розділі 5 "Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової безпеки національної економіки України"** сформульовано людиноцентричний інституційний принцип і запропоновано структуру й понятійний апарат концепції фінансової безпеки України, виділено три групи стратегічних орієнтирів фінансової безпеки, розширено класифікацію фінансових інструментів (угод) і фінансових важелів з позицій фінансової безпеки. Також змодельовано вплив нелегальних фінансів на економіку і процес функціонування фінансових пірамід, на основі зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність розвитку ринків прогнозів у нашій державі.

Запропоновано структурно-логічну модель концепції фінансової безпеки України (рис. 3). Головним координатором вирішення проблем національної безпеки України загалом та її фінансової безпеки, зокрема, є Рада національної безпеки і оборони України. Однак за нинішніх умов не варто сподіватись на вирішення проблем фінансової безпеки певним державним органом чи їх групою. Тому сформульовано людиноцентричний інституційний принцип фінансової безпеки України, згідно якого людину як носія суспільних інститутів віднесено до найкритичніших ланок фінансової системи. Роль основного суб'єкта формування фінансової безпеки України відведена індивіду, який може самовдосконалюватись. Компетентні громадяни є основою формування у суспільстві мережі спільнот з конструктивною фінансовою поведінкою та наповнення державних органів ефективними службовцями.

До головних критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки ділової одиниці, запропоновано віднести такі: достатність фінансових ресурсів для покриття поточних потреб; захищеність фінансових прав; рівень боргової незалежності; кооперативний чи конфліктний характер взаємозв'язків учасників фінансових угод; рівень компетентності осіб, від яких залежить фінансовий стан ділової одиниці; можливість діяти у напрямі обмеження фінансових втрат від конфлікту інтересів та некомпетентності.

Конфліктний потенціал фінансових угод запропоновано оцінювати за низкою критеріїв: справедливість взаємних прав та обов'язків учасників; вплив фінансової угоди на економічну ефективність діяльності її учасників; вплив угоди на фінансовий стан її учасників при зміні деяких характеристик економічного середовища (валютного курсу, процентної ставки тощо); готовність учасників угоди її виконувати; зв'язок фінансової угоди з інтересами осіб, які не є безпосередніми її учасниками. Обґрунтовано, що значно обмежити конфліктний потенціал фінансової угоди можна ще на етапі її укладання.

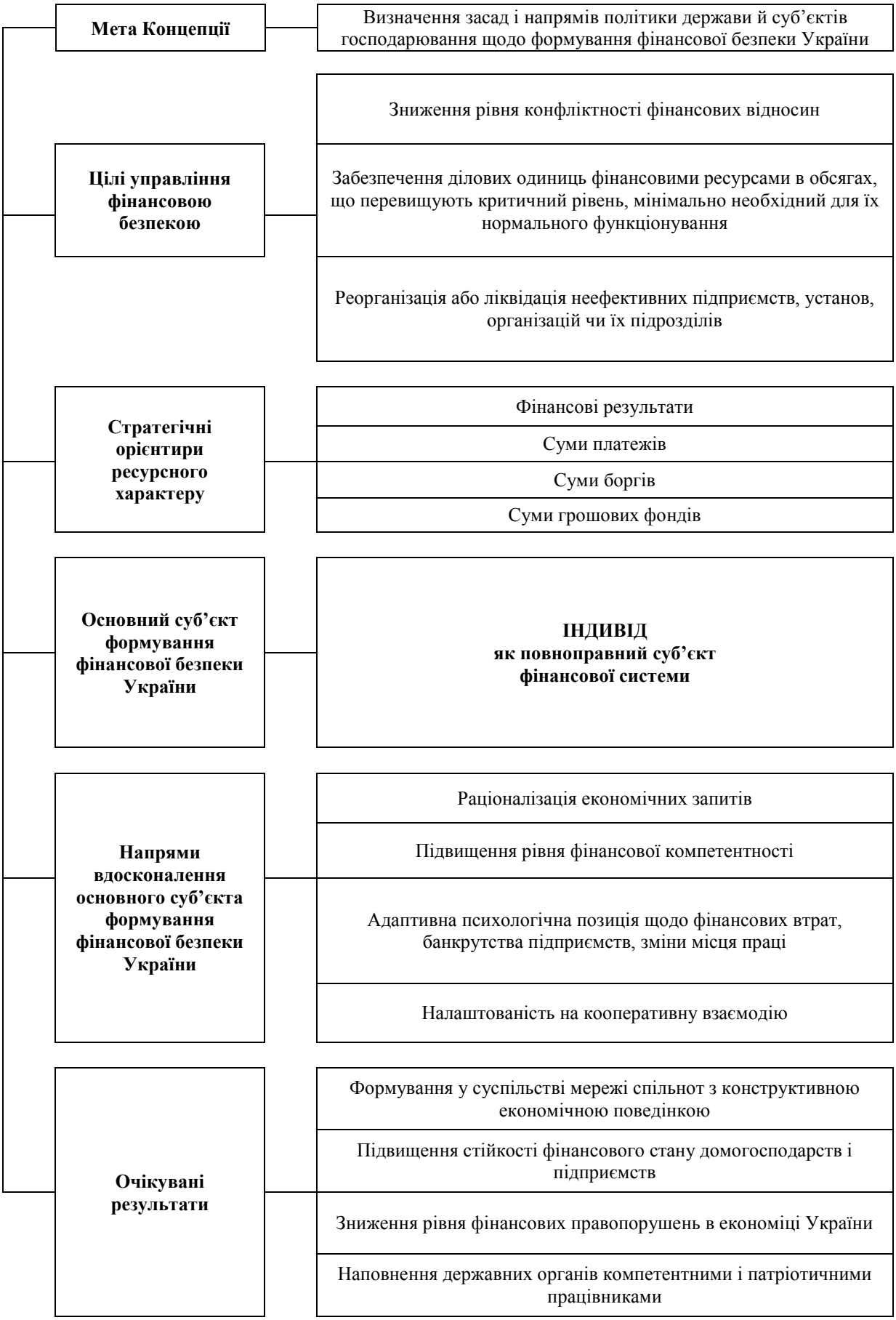

Рис. 3. Структурно-логічна модель концепції фінансової безпеки України

В контексті проблем фінансової безпеки фінансові інструменти (угоди) класифіковано за ознаками вигідності й добровільності участі. З таких міркувань виділено: 1) угоди, в яких вигідно брати участь на добровільних засадах; 2) невигідні угоди, яких можна уникнути; 3) невигідні угоди, які нав'язані домінуючою стороною конфлікту.

Фінансові угоди передбачають застосування різних фінансових важелів. У роботі запропоновано класифікацію цих важелів з позицій фінансової безпеки, а саме: за відповідністю законодавству: легальні і нелегальні; за сферою виникнення: зовнішні і внутрішні; за способом вираження: кількісні, структурні, якісні; за особливістю природи: реальні й номінальні; за суб'єктом чи об'єктом протистояння: власні, партнера по коаліції, протилежної сторони конфлікту, економічного середовища; за реакцією: стимулюючі і стримуючі; за характером впливу: потенційні й актуальні.

На основі опрацювання зарубіжного досвіду високо оцінено перспективи впровадження у вітчизняну практику ринків прогнозів – різновиду спекулятивних ринків, що функціонують з метою формування передбачень. За кордоном ринки прогнозів, робота яких організована на принципі "ігрових грошей", тобто, умовних грошових одиниць, що не мають реальної цінності, виявились не менш точними, ніж ринки з використанням реальних грошей. Ринки прогнозів можуть інтегруватись у системи колективного ухвалення рішень суб'єктів підприємництва. Сучасні інформаційні технології, засновані на взаємодії індивідів, дають змогу створити відповідні інструменти.

Зважаючи на те, що моделювання процесів та явищ за допомогою новітніх електронних обчислювальних машин дає змогу без значних витрат оцінити поведінку систем за різних наборів вхідних параметрів, у роботі запропоновано імітаційні моделі, які стосуються корупції та фінансових пірамід.

Результати внутрішніх і міжнародних досліджень актуалізують формування й перевірку гіпотез про зв'язок таких явищ, як корупція, безробіття, компетентність, продуктивність. У роботі розроблено модель впливу нелегальних фінансів на економіку для аналізу взаємозв'язків корупції, безробіття, компетентності економічних суб'єктів у сфері розподілу благ, продуктивності праці індивідів у секторі виробництва. У запропонованій моделі враховані чотири важливі нелінійні залежності. По-перше, чим вища частка продуктивних управлінців серед посадових осіб, і чим вищий рівень їх компетентності у справі мобілізації трудових ресурсів, тим більше продуктивних індивідів задіяно у створенні благ понад рівень, який забезпечує самоорганізація. По-друге, частка благ, що нелегально присвоюється непродуктивними індивідами, які не займають керівних посад, залежить від частки таких індивідів у суспільстві та їх розподільчих можливостей. По-третє, залежність, аналогічна другій, стосується й корупціонерів. По-четверте, фактичне створення благ відносно потенційного обсягу залежить від частки цих благ, яка розподіляється легально (чинник мотивації продуктивних індивідів), і від чинника організаційно-технологічних можливостей. Кожна із вказаних залежностей передбачає урахування одного кількісного й одного якісного чинника. Детальніше це подано у табл. 1.

Таблиця 1

Основні чинники моделі взаємозв'язків корупції, безробіття, компетентності, продуктивності праці

№ з/п	Результат	Теоретичні межі значень результату	Кількісний чинник	Теоретичні межі значень кількісного чинника	Якісний чинник
1	Частка продуктивних індивідів (без урахування управлінців), задіяних у створенні благ завдяки діяльності управлінців	0–1	Частка продуктивних індивідів у загальній кількості управлінців	0–1	Компетентність управлінців щодо мобілізації трудових ресурсів
2	Фактичне створення благ відносно потенційного обсягу	0–1	Частка благ, що розподіляються легально	0–1	Рівень мотивації щодо створення благ порівняно з максимально можливим обсягом
3	Частка благ, що нелегально присвоюється непродуктивними індивідами, які не займають керівних посад	0–1	Частка непродуктивних індивідів, які не займають керівних посад, у загальній кількості населення	0–1	Компетентність непродуктивних індивідів, які не займають керівних посад, щодо розподілу благ
4	Частка благ, що присвоюється непродуктивними управлінцями шляхом корупційних дій	0–1	Частка непродуктивних управлінців (корупціонерів) у загальній кількості населення	0–1	Компетентність непродуктивних управлінців щодо корупційного розподілу благ

Для вираження усіх чотирьох вказаних залежностей запропоновано використовувати формулу 10:

$$P = K^{1/Я}, \qquad (10)$$

де P – результат, K – кількісний чинник, $Я$ – якісний чинник (виражається умовними балами). Засади кількісного оцінювання якості визначають такі науки як кваліджметрія та кваліметрія.

З урахуванням цих чотирьох залежностей побудовано модель впливу нелегальних фінансів на економіку для аналізу чутливості ділової активності й доходів різних груп суспільства. Графічний приклад такого аналізу наведено на рис. 4. Графік висвітлює, як зростання корумпованості скорочує створення благ у національній економіці, а також зміни розподілу цих благ.

Рис. 4. Створення і розподіл благ при зростанні компетентності непродуктивних управлінців щодо корупційного розподілу благ

Висновки, отримані за результатами використання запропонованої моделі, підтверджуються аналізом зв'язків індексу сприйняття корупції у 165 країнах та їх ВВП на душу населення за 2013 р. (рис. 5). Міжнародна організація Transparency International визначає індекс сприйняття корупції в окремих країнах за шкалою від 0 до 100 балів. Значення індексу на рівні 0 відповідає найвищому рівню корупції, а 100 балів означають повну її відсутність. Відповідно, бали індексу сприйняття корупції можна розглядати як мірило антикорупційної стійкості певного суспільства. Україна у 2014 р. отримала 26 балів, посівши за антикорупційною стійкістю 142 місце серед 175 країн.

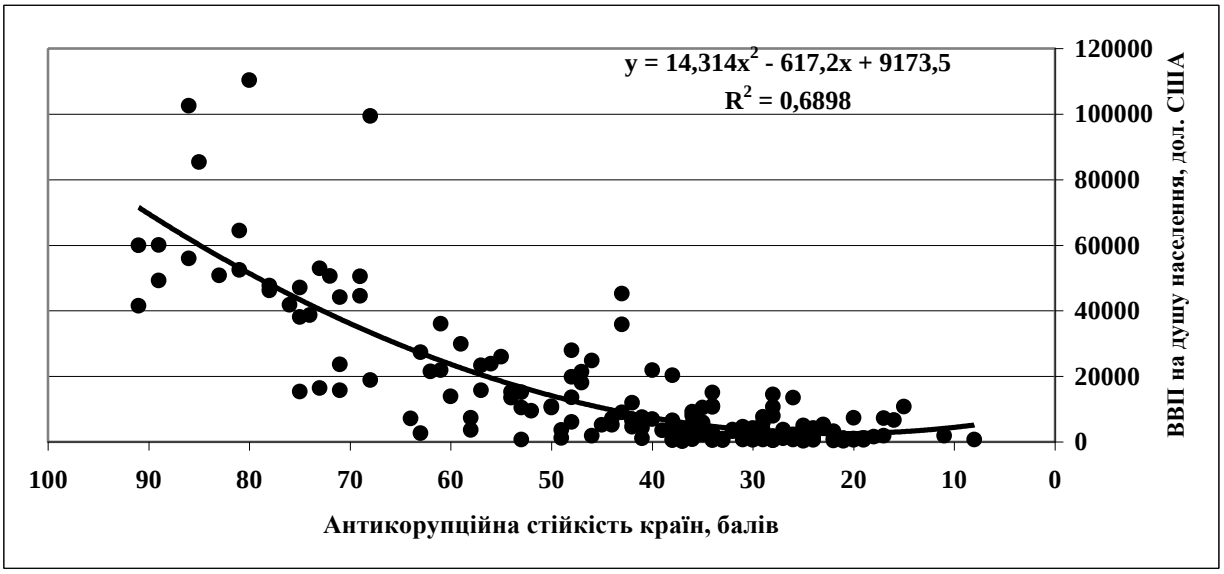

Рис. 5. Зв'язок антикорупційної стійкості країн з ВВП на душу населення

Виявлено, що, крім корупції, а нерідко й у поєднанні з нею, серйозну загрозу для суспільства становлять фінансові піраміди, які можуть функціонувати у формі: інститутів (формальних чи неформальних); цінових тенденцій на ринках ліквідних активів. Фінансова піраміда – це система економічних відносин циклічного характеру з неминучим етапом краху, що виникають при отриманні доходів одними учасниками за рахунок внесків інших без створення доданої вартості.

Для прогнозування моменту краху в роботі запропоновано модель функціонування фінансової піраміди, яка дає змогу розділити час її існування на дискретні періоди та шляхом ітерацій на основі запропонованої системи формул розраховувати динаміку низки взаємопов'язаних показників: заощадження, обсяг ресурсів фінансової піраміди, дохід її організаторів тощо. Показник атакуючого потенціалу фінансової піраміди у пристосованому до потреб моделі логістичному відображенні (формула 11) визначає, яка частка наявних в економіці заощаджень залучається у цю небезпечну схему упродовж певного періоду.

$$ЧГЗ_t = A \times ЧГЗ_{t-1} \times (1 - ЧГЗ_{t-1}), \qquad (11)$$

де *ЧГЗ* – частка грошових заощаджень, що залучається у фінансову піраміду протягом певного періоду;
A – рівень атакуючого потенціалу фінансової піраміди;
t – період.

Графічні приклади результатів використання запропонованої моделі, яка включає систему формул, наведено на рис. 6, 7. Згідно одного з варіантів моделі, у певний момент виникає різниця обіцяних і фактичних виплат, яка з часом зростає (рис. 6).

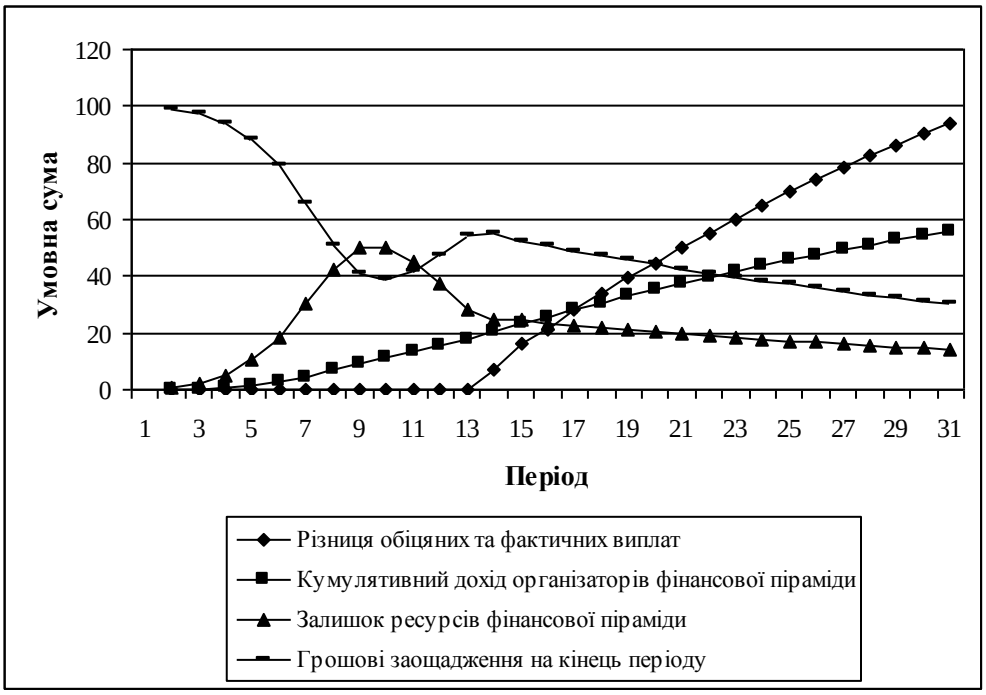

Рис. 6. Динаміка показників, що стосуються функціонування фінансової піраміди

Згідно іншого варіанту моделі, неможливість здійснювати обіцяні виплати означає крах фінансової піраміди через припинення внесків (рис. 7).

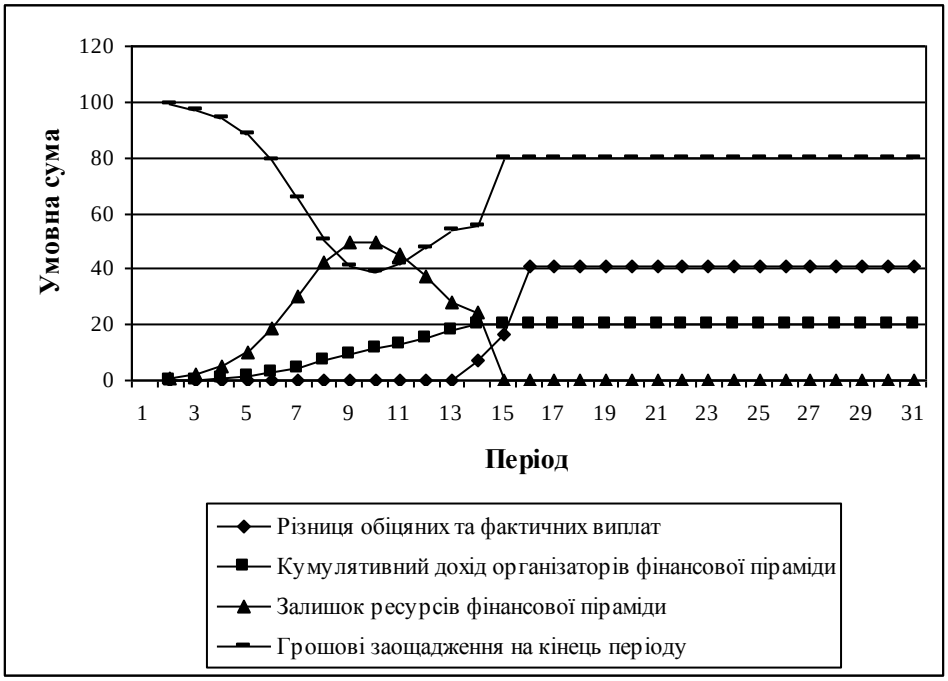

Рис. 7. Динаміка показників, що стосуються функціонування фінансової піраміди, у разі краху за неможливості здійснювати обіцяні виплати

Рисунки 6 та 7 показують дві крайні ситуації. У першому випадку організаторам фінансової піраміди після досягнення неплатоспроможності вдається переконати вкладників і надалі робити внески. А в другій ситуації фінансова піраміда зазнає краху відразу після першого невиконання обіцяних зобов'язань. На практиці можливі варіанти, що перебувають між цими двома крайніми ситуаціями.

На основі запропонованої системи формул можливе використання як детермінованих варіантів моделі функціонування фінансової піраміди, висвітлених на рис. 6, 7, так і стохастичних різновидів моделі з використанням генератора випадкових чисел. Включення у модель чинника випадковості наближує характер її реалізації до перебігу реальних процесів.

За результатами аналізу та прогнозування низки реальних ситуацій виявлено, що всі фінансові піраміди мають загальні закономірності, незалежно від того, приватні вони чи урядові. Фінансові піраміди можуть як бути заздалегідь спланованими за схемою Понці, так і спонтанно виникати на базі цілком нормальних проектів чи фінансових установ у разі дефіциту коштів на виконання зобов'язань. Чимало фінансових пірамід виникає через перевищення цінами певних активів обґрунтованого рівня з можливим подальшим крахом ринку. Утворення таких фінансових пірамід може бути як результатом стихійних тенденцій, так і цінових маніпулювань. Приклад застосування запропонованої моделі для оцінки ситуації з ознаками фінансової піраміди, яка стосується значного подорожчання долара США у гривнях упродовж лютого-березня 2015 р., наведено на рис. 8.

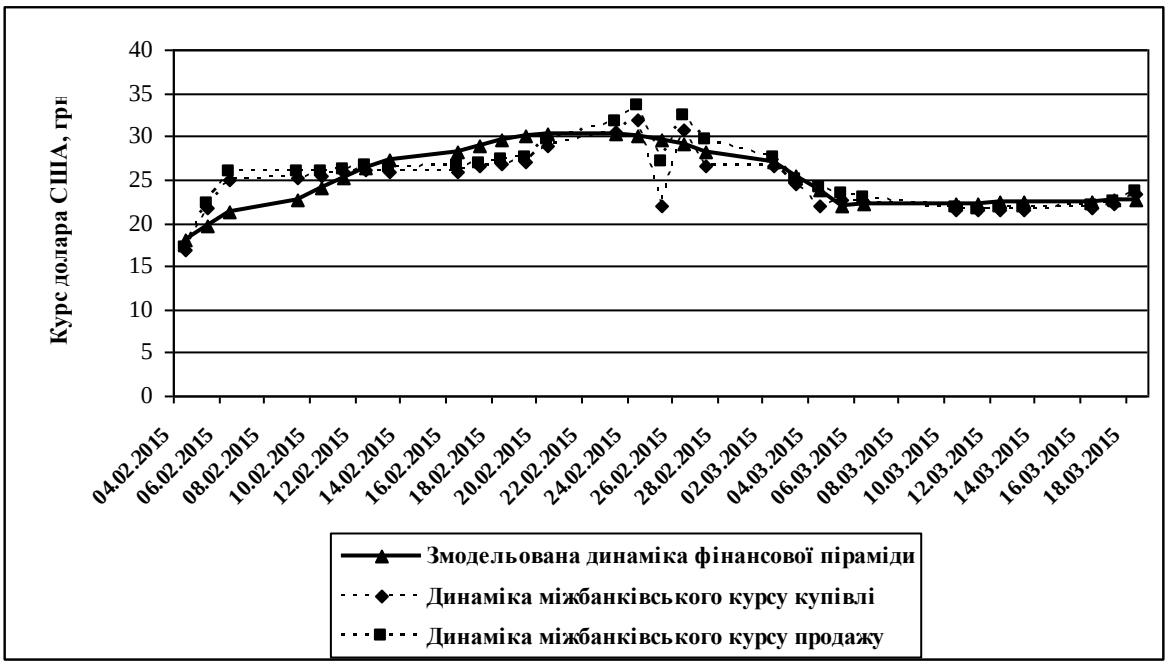

Рис. 8. Оцінка динаміки ціни долара США у гривнях упродовж лютого-березня 2015 р. на предмет наявності фінансової піраміди

Виявлено, що нині до найнебезпечніших сфер можливого виникнення фінансових пірамід в Україні належать недержавне пенсійне забезпечення і фінансові інвестиції в мережі Інтернет. Водночас обґрунтовані прогнози моментів краху фінансових пірамід й оприлюднення відповідної інформації є вагомими чинниками запобігання розвитку цих негативних явищ.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення, запропоновано науково обґрунтовані положення, розроблено практичні рекомендації з удосконалення й розвитку методології та стратегічних орієнтирів для підвищення якості рішень державних органів і суб’єктів господарювання у сфері фінансової безпеки України. Одержані результати свідчать про досягнення мети й виконання поставлених завдань та дають змогу зробити такі висновки:

1. За результатами дослідження в теоретичні основи фінансової безпеки інтегровано конфліктологічні ідеї. Запропоновано бачення фінансової безпеки як узагальненої характеристики можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод, яка обернено залежить від гостроти конфлікту й величини можливої шкоди від його розгортання. До головних критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки ділової одиниці в конкретній ситуації належать: достатність фінансових ресурсів для покриття поточних потреб, захищеність фінансових прав, рівень боргової незалежності, кооперативний чи конфліктний характер взаємозв’язків учасників фінансових угод, рівень компетентності осіб, від яких залежить фінансовий стан ділових одиниць, можливість обмежувати фінансові втрати від конфлікту інтересів і некомпетентності.

2. Складність проблем фінансової безпеки актуалізувала удосконалення принципів і понять методології її аналізу, з огляду на що в роботі обґрунтовано

принцип критичної ланки, яка є елементом або характеристикою системи, що залежно від обставин, може суттєво вплинути на рівень її безпеки; загроза фінансовій безпеці – це дії або ж бездіяльність певних осіб, що знижують фінансові можливості нормального функціонування ділової одиниці та здатні спричинити фінансові чи інші втрати з її боку або ж і припинення її існування; трансакційні втрати можна відносити до фінансових, якщо вони полягають у втраті номінальної чи реальної вартості власних фінансових ресурсів певної ділової одиниці або ж у зростанні її боргів; управління фінансовою безпекою – це цілеспрямований вплив на рівень конфліктного потенціалу фінансових угод та можливих втрат їх учасників.

3. Різноманіття проблем фінансової безпеки зумовлює потребу класифікацій її видів і чинників. З погляду об’єктів управління і дослідження, запропоновано виділяти два відносно самостійних види фінансової безпеки: операційну і боргову безпеки. В роботі класифіковано чинники фінансової безпеки за такими ознаками: за сферою дії: зовнішні і внутрішні; за характеристиками суб’єкта: мотиви й можливості; за ресурсною невідповідністю: дефіцит і надлишок ресурсів; за стабільністю існування: системні (стратегічні) та ситуативні (тактичні); за рівнем поширення: одиничні й масові; за масштабами дії: національні та міжнародні; за елементами фінансової системи: учасники фінансових відносин, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові норми, фінансові повідомлення, технічні та програмні засоби фінансової діяльності; за відображенням форм конфліктів у законодавстві: відображені й невідображені; за критичністю впливу: критичні і некритичні; за зв’язком з іншими факторами: автономні, комбіновані, синергетичні; за актуальністю: актуальні та потенційні. Класифіковано фінансові важелі з позицій фінансової безпеки держави, а саме: за відповідністю законодавству: легальні і нелегальні; за сферою виникнення: зовнішні і внутрішні; за способом вираження: кількісні, структурні, якісні; за особливістю природи: реальні і номінальні; за суб’єктом чи об’єктом протистояння: власні; партнера по коаліції; протилежної сторони конфлікту; економічного середовища; за реакцією: стимулюючі і стримуючі; за характером впливу: потенційні й актуальні.

4. Зростання рівня конфліктного потенціалу сучасної економіки зумовило перспективність використання конфліктологічних ідей у вивченні проблем фінансової безпеки. Здійснено розкриття характеристик, видів і чинників фінансових конфліктів. Фінансовий конфлікт – це конфлікт, важливим чинником якого є певна фінансова угода, що може бути як засобом досягнення цілі у конфлікті, так і предметом конфлікту; виділено низку критеріїв для оцінки конфліктного потенціалу фінансових угод: справедливість взаємних прав та обов’язків учасників, вплив на економічну ефективність діяльності учасників, вплив на фінансовий стан учасників при зміні деяких характеристик економічного середовища, готовність учасників угоди її виконувати; зв’язок з інтересами осіб, які не є учасниками угоди; запропоновано за ознакою переважаючої мотивації виділяти ресурсно-орієнтовані та статус-орієнтовані фінансові конфлікти.

5. Виділено складові фінансової компетентності з поділом на універсальні та спеціальні. До універсальних складових фінансової компетентності віднесено: емоційну компетентність, гнучкість мислення, знання про типові фінансові операції, прийоми оцінки надійності ділових партнерів та операцій з вкладення коштів, правову компетентність, а до спеціальних – знання і навички проведення окремих фінансових операцій, прийоми обліково-контрольної роботи, методи фінансового аналізу, прийоми фінансового моніторингу і розслідувань, методи фінансового прогнозування, навички наукових фінансових досліджень. Враховуючи тенденцію залучення багатьох наших співвітчизників до спекулятивної діяльності, в роботі запропоновано систему критеріїв оцінки компетентності трейдерів на ліквідних фінансових ринках, яка дає змогу обґрунтувати мінімально необхідну частку точних прогнозів та порівняти із нею фактичні результати діяльності трейдера з урахуванням мінливості цін фінансових інструментів, трансакційних витрат на здійснення операцій, стратегії учасника ринку.

6. Для поглиблення розуміння проблем нелегальних фінансів розроблено модель для аналізу поведінки суб’єктів нелегального підприємництва щодо розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки, в якій враховано сподівані дохідності легальних і нелегальних операцій, ймовірність виявлення нелегалізованих активів та операцій з їх відмивання, обсяги легальних і нелегальних активів певної особи та суми санкцій з боку держави. Це дало змогу пояснити значні відмінності між країнами, оскільки в деяких з них переважає практика відмивання доходів незаконного походження, натомість в інших домінує конвертування безготівкових грошей у готівкові для використання у сфері нелегального обігу.

7. Запропоновано класифікацію операцій з відмивання нелегальних доходів за стратегічним і тактичним цільовим призначенням. До стратегічних цілей відмивання можуть належати: споживання, зниження ризиків кримінальних заощаджень, інвестування, підкуп, збільшення політичного впливу, досягнення синергетичного ефекту від поєднання легального та злочинного бізнесу; до тактичних – приховування слідів походження доходів, одержаних з нелегальних джерел; створення видимості законності отримання доходів; приховування осіб, що отримують незаконні доходи та здійснюють сам процес відмивання; ухилення від сплати податків; забезпечення зручного й оперативного доступу до грошей, одержаних з нелегальних джерел, створення умов для безпечного і зручного використання активів незаконного походження; створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес. Розширено класифікацію фінансових інструментів (угод) з позицій фінансової безпеки, а саме за ознаками вигідності й добровільності участі: угоди, в яких вигідно приймати участь; невигідні угоди, яких можна уникнути; невигідні угоди, які нав’язані домінуючою стороною конфлікту.

8. З метою посилення вітчизняних систем фінансового моніторингу й контролю розвинуто класифікацію сумнівних фінансових операцій: за суб’єктом бізнесу, що використовується; за видом активів; за особливостями оформлення фінансових документів, з погляду повноти інформації; за особою

платника і вигодоотримувача; за видом законної операції, під яку маскується незаконна; за зв'язком операції з територією; за часом; за особливостями зафіксованих цін; за відповідністю звичайним способам проведення операцій; за характером фінансових результатів операції; за відображенням у нормативно-правовій базі; за участю представників чи посередників; за способом оформлення права володіння, користування чи розпорядження; за пов'язаністю учасників операції; за ступенем виконання угоди; за узгодженістю інформації про операцію з різних джерел.

9. Для підвищення ефективності взаємодії суб'єктів первинного фінансового моніторингу, правоохоронних і контролюючих органів удосконалено систему міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу та контролю шляхом виділення спільних і специфічних елементів моніторингу, аудиту, ревізії та розслідування. Виявлено, що спільними елементами є: перелік значущих ознак відповідних процесів та явищ, склад потенційних носіїв інформації, типові версії, обставини, що підлягають з'ясуванню по справі, критерії достовірності інформації; до специфічних елементів належать: критерії суттєвості та вимоги щодо точності висновків, перелік передбачених законодавством організаційно-правових процедур і спецзаходів, документальне оформлення результатів та правовий статус відповідних документів.

10. З метою підвищення рівня готовності суспільства й фінансової системи України до прояву потенційних загроз досліджено шляхи вдосконалення вітчизняної системи фінансового прогнозування з урахуванням зарубіжного досвіду. Доведено перспективність поєднання інтуїтивних здібностей людей з можливостями сучасної обчислювальної техніки. Запропоновано модель взаємозв'язків корупції, безробіття, компетентності економічних суб'єктів у сфері розподілу благ, продуктивності праці індивідів у секторі виробництва, яка допомагає аналізувати і прогнозувати відповідні явища з урахуванням складності й нелінійності їх взаємозв'язків у контексті динаміки загальної ділової активності в економічній системі та загроз соціальних потрясінь.

11. Доведено, що до важливих загроз фінансовій безпеці в сучасних умовах належать різноманітні фінансові піраміди, які можуть функціонувати у формі проектів, фінансових інститутів, конструкцій державного боргу, цінових тенденцій за схемою "піднесення-спад". Фінансова піраміда – це система економічних відносин циклічного характеру з неминучим етапом краху, що виникають при отриманні доходів одними учасниками за рахунок внесків інших без створення доданої вартості. Для уточнення прогнозів розвитку відповідних небезпечних явищ побудовано модель функціонування фінансової піраміди, яка дає змогу розділити час її існування на дискретні періоди та шляхом ітерацій на основі запропонованої системи формул, у якій використовується показник атакуючого потенціалу фінансової піраміди, розраховувати динаміку низки взаємопов'язаних показників: заощадження, обсяг ресурсів фінансової піраміди, дохід її організаторів, момент краху тощо.

12. Шляхом синтезу теоретичних напрацювань з фінансової безпеки, економічного інституціоналізму та поведінкових фінансів, практичних оцінок чинників фінансової безпеки України запропоновано людиноцентричний інституційний принцип, згідно якого рівень фінансової безпеки країни визначається переважно поширенням певних моделей поведінки індивідів, а не регуляторними, зокрема фінансовими, інститутами державного рівня. Збереження чи формування певних інститутів фінансової системи як таких не повинно домінувати над інтересами людей. В ролі головного суб'єкта формування фінансової безпеки нашої держави розглядається індивід як носій певних культурних цінностей і фінансової компетентності. Обґрунтовано, що компетентні особи здатні значно обмежувати конфліктний потенціал своїх фінансових угод, забезпечуючи позитивні мікро- та макрорівневі економічні ефекти. Водночас компетентні громадяни є основою формування у суспільстві мережі спільнот з конструктивною економічною поведінкою та наповнення державних органів ефективними службовцями.

Отримані теоретико-методологічні й науково-прикладні результати дослідження можуть бути використані у процесі формування Концепції фінансової безпеки України, стратегій держави та суб'єктів господарювання, що дасть змогу знизити гостроту фінансових конфліктів і поширити конструктивні форми фінансової взаємодії ділових одиниць.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, підручники, посібники

1. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: інструменти і стратегії формування : монографія / О. М. Підхомний. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 320 с. (18,6 друк. арк.).

2. Підхомний О. М. Фінансова безпека України в умовах глобалізації : монографія / О. М. Підхомний ; Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – 360 с. (20,9 друк. арк.).

3. Підхомний О. М. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації : монографія / О. М. Підхомний, О. О. Глущенко. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, – 2011. – 348 с (*особистий внесок автора* – с. 5–8, вступ; с. 54–99, розділ 2 "Моделювання закономірностей нелегального підприємництва" (3,5 друк. арк.)).

4. Фінанси в трансформаційній економіці України : навч. посібник / за ред. М. І. Крупки. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 614 с. (Підхомний О. М. Розділ 2. "Поняття та принципи системного підходу у сфері фінансів", с. 24–50, (*особистий внесок автора* 1,7 друк. арк.)).

5. Банківська система : навч. посібник / [М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, І. В. Барилюк та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 510 с. (Глущенко О. О., Підхомний О. М. Тема 14. "Роль інституту фінансового моніторингу у трансформації соціально-економічних функцій сучасної банківської системи", с. 426–478, *особистий*

внесок Підхомного О. М. – проведено аналіз інституційних основ системи фінансового моніторингу (2,5 друк. арк.)).

6. Банківська система : підручник / [М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, Н. Г. Пайтра та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 556 с. (Глущенко О. О., Підхомний О. М. Тема 14. "Роль інституту фінансового моніторингу у трансформації соціально-економічних функцій сучасної банківської системи", с. 434–518, *особистий внесок Підхомного О. М. – проведено аналіз інституційних основ системи фінансового моніторингу* (3,5 друк. арк.)).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

7. Підхомний О. Сутнісні характеристики фінансової безпеки національної економіки / О. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – Вип. 23. Част. 2. – С. 202–207 (0,5 друк. арк.).

8. Підхомний О. М. Аналіз і моделювання чинників фінансової безпеки економічної системи / О. М. Підхомний // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2012. Вип. 48, С. 267–272 (0,4 друк. арк.).

9. Підхомний О. М. Чинники фінансової безпеки України в умовах глобалізації / О. М. Підхомний, О. Б. Білецька, Я. А. Шевцова // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2008. – Вип. 39. – Т .1. – С. 424–426 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано підходи до класифікації чинників фінансової безпеки України* (0,2 друк. арк.)).

10. Підхомний О. М. Інституційні основи стратегії фінансової безпеки України / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2010. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 175–182 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено аналіз правових актів України на предмет регулювання фінансової безпеки* (0,2 друк. арк.)).

11. Підхомний О. М. Фінансовий цикл як об'єкт управління / О. М. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2004. Спецвип. 13., С. 525–531 (0,4 друк. арк.).

12. Підхомний О. М. Оцінка ефективності прогнозування в системі управління ризиками трейдерської діяльності / О. М. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2005. – Спецвип. 15 (частина 2)), С. 438–443 (0,5 друк. арк.).

13. Андрущак Є. М. Удосконалення прогнозування основних макроекономічних показників в економіці України / Є. М. Андрущак, О. О. Перепьолкіна, О. М. Підхомний // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2005. – Вип. 34. – С. 727–732 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: запроновано та застосовано інструментарій прогнозування* (0,2 друк. арк.)).

14. Замасло О. Т. Концептуальні основи формування системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва у ринкових умовах господарювання / О. Т. Замасло, О. М. Підхомний // Вісник Львівського університету. Серія

економічна. – 2006. – Вип. 35. – С. 247–252 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: виокремлено проблеми управління ризиками* (0,25 друк. арк.)).

15. Підхомний О. М. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2007. – Вип. 4 (16). – Ч. 2. – С. 73–80 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано дискретний підхід в оцінці станів фінансової безпеки суб'єктів господарювання* (0,25 друк. арк.)).

16. Підхомний О. М. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності / О. М. Підхомний, Н. О. Микитюк, І. П. Вознюк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – Вип. 605. – С. 119–123 (0,44 друк. арк.; *особистий внесок автора: розкрито суб'єктивну складову загроз фінансовій безпеці* (0,2 друк. арк.)).

17. Підхомний О. М. Аналіз чинників легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / О. М. Підхомний, О. О. Глущенко // Фінансова система України. – Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія", – 2008. – Вип. 10. – Ч. 3. – С. 363–371 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано підходи до класифікації чинників легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом* (0,2 друк. арк.)).

18. Підхомний О. М. Фіскальні аспекти фінансового моніторингу в умовах глобалізації / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2008. Вип. 40, С. 336–339 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено загрози поширення нелегальних систем переказу вартості* (0,2 друк. арк.)).

19. Підхомний О. М. Діагностика загрози банкрутства підприємств у системі фінансової безпеки економіки України / О. М. Підхомний, О. З. Вятрович, О. В. Явна // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2009. – Вип. V. – Т .1. – С. 212–216 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: виявлено взаємозв'язки мікро- і макрорівневих аспектів банкрутства* (0,2 друк. арк.)).

20. Глущенко О. О. Прогнозування як чинник підвищення ефективності регуляторної політики стримування нелегального підприємництва в Україні / О. О. Глущенко, О. М. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. Вип. 19. – С. 170–178 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано вибір методів прогнозування* (0,2 друк. арк.)).

21. Підхомний О. М. Роль та місце податкової безпеки в структурі фінансової безпеки / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою. – Донецьк : ДонДУУ, – 2009. – т. Х. (серія "Економіка"; вип. 126). – С. 59–65 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: виявлено особливості податкових порушень в Україні* (0,2 друк. арк.)).

22. Яструбецька Л. С. Особливості забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах кризи / Л. С. Яструбецька, О. М. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. – 2010. – Вип. 21. – С. 464–468 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено вплив*

макрорівневих чинників на фінансову безпеку суб'єктів господарювання (0,2 друк. арк.)).

23. Підхомний О. М. Вплив міжнародних потоків капіталу на фінансову політику країн з неусталеною економікою / О. М. Підхомний, В. А. Вишневський, В. С. Хар // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 153–157 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено дієвість окремих видів політики центрального банку* (0,25 друк. арк.)).

24. Підхомний О. М. Роль центрального банку у забезпеченні фінансової стабільності / О. М. Підхомний, В. А. Вишневський, В. С. Хар // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2011. – Вип. 3. – Т. 3 : – С. 127–130 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено стабілізаційні можливості монетарної політики* (0,25 друк. арк.)).

25. Яструбецька Л. С. Фінансова компетентність як чинник фінансової безпеки суб'єктів господарювання / Л. С. Яструбецька, В. О. Яструбецький, О. М. Підхомний // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна). – 2011. – Вип. 2. – С. 210–219 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: виявлено ознаки некомпетентності* (0,2 друк. арк.)).

26. Підхомний О. М. Особливості прогнозування валового внутрішнього продукту шляхом моделювання експоненціального тренду / О. М. Підхомний, Р. А. Кравець // Формування ринкової економіки в Україні. – Вип. 26. (Част. 2.) – С. 115–120 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано альтернативні методи прогнозування фінансових показників* (0,2 друк. арк.)).

27. Глущенко О. О. Оцінка ознак методологічної кризи досліджень характеру та функцій сучасних фінансових ринків / О. О. Глущенко, О. М. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2014. Вип. 31. Част. 1. – С. 137–145 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: розкрито причини неефективності низки методів дослідження фінансових ринків* (0,2 друк. арк.)).

28. Підхомний О. М. Критерії оцінювання фінансової безпеки вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення / О. М. Підхомний, Х. І. Йордан // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.7. – С. 271–278 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано низку критеріїв оцінювання фінансової безпеки вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення* (0,2 друк. арк.)).

29. Підхомний О. М. Вплив чинників культури на економічну поведінку в умовах ризику / О. Підхомний // Формування ринкової економіки в Україні. – 2013. – Вип. 29. Част. 2. – С. 85–90 (0,4 друк. арк.).

В тому числі у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

30. Підхомний О. М. Класифікація чинників фінансової безпеки України: теоретичний і практичний аспекти / О. М. Підхомний // Бізнес Інформ. – 2015. –

№1. – С. 284–290 (0,5 друк. арк.).

31. Pidkhomnyi O. M. Modeling the Impact of Corruption on the Dynamics of Economic Indicators / O. M. Pidkhomnyi // Business Inform. – 2014. – №6. – P. 103–111 (0,6 друк. арк.).

32. Pidkhomnyi O. M. Banking Business under the Reform of the Financial System / O. M. Pidkhomnyi, Y. V. Kudlyak // The Problems of Economy. – 2014. – №3. – P. 299–304 (0,4 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено глобальні інформаційні фактори стійкості банківської системи України* (0,2 друк. арк.)).

33. Підхомний О. М. Критерії ідентифікації фінансових пірамід і моделювання їх функціонування / О. М. Підхомний // Бізнес Інформ. – 2014. – №11. – С. 102–107 (0,5 друк. арк.).

34. Pidkhomnyi O. M. Modeling of correlations between corruption, unemployment, personal competence and productivity / O. M. Pidkhomnyi // Przedsiębiorstwo & Finanse / Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku. – 2015. – №1 (8). – С. 29–42 (0,6 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

35. Підхомний О. М. Структура фінансової безпеки держави / О. М. Підхомний // Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації : зб. праць III міжнар. наук.-практ. конф. / “Центр Стабілізації”. – Сімферополь, 2007. – С. 153–154 (0,1 друк. арк.).

36. Підхомний О. М. Імітаційне моделювання як засіб підтримки прийняття економічних рішень / О. М. Підхомний // Економічна система України. Минуле, сучасне, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / ЛНУ імені Івана Франка. – Львів, 2005. – С. 267–269 (0,1 друк. арк.).

37. Підхомний О. М. Використання нейронних мереж у прийнятті економічних рішень / О. М. Підхомний // Сучасні аспекти фінансового управління економічними процесами : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / СевНТУ. – Севастополь, 2005. – С. 138–140 (0,15 друк. арк.).

38. Підхомний О. М. Розвиток фінансового моніторингу в Україні / О. М. Підхомний // Збірник матеріалів міжвузівської науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників / ІППТ при НУ “Львівська політехніка” – Львів : Ліга-Прес, 2006. – С. 91–92 (0,15 друк. арк.).

39. Підхомний О. М. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні / О. М. Підхомний // Сучасні аспекти фінансового управління економічними процесами : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / СевНТУ. – Севастополь, 2006. – С. 72–74 (0,15 друк. арк.).

40. Підхомний О. М. Експертні методи в управлінні фінансовою безпекою суб’єктів господарювання / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Сучасні аспекти фінансового управління економічними процесами : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / СевНТУ. – Севастополь, 2007. – С. 80–82. (0,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: проведено якісний аналіз чинників фінансової безпеки* (0,05 друк. арк.)).

41. Підхомний О. М. Бухгалтерський та податковий облік в системі

запобігання та протидії нелегальним фінансовим схемам / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Засоби фінансового забезпечення стійкого економічного розвитку : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / СевНТУ. – Севастополь, 2009. – С. 39–40. (0,1 друк. арк.; *особистий внесок автора: виявлено обліково-аналітичні резерви удосконалення запобігання та протидії нелегальним фінансовим схемам* (0,05 друк. арк.)).

42. Підхомний О. М. Актуальні проблеми контролю нелегальних систем переказу вартості / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Управління підприємством: проблеми та шляхи їх розв'язання [Текст] : міжнар. наук.-практ. конф. – Севастополь : ДонНУЕТ, – 2009. – С. 235–238. (0,2 друк. арк.; *особистий внесок автора: досліджено різновиди й поширення нелегальних систем переказу вартості* (0,1 друк. арк.)).

43. Підхомний О. М. Чинники управління безпекою фінансової системи держави / О. М. Підхомний // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – С. 147–149 (0,1 друк. арк.).

44. Крупка М. І. Критерії оцінки фінансової безпеки господарської системи / М. І. Крупка, О. М. Підхомний // Фінансова безпека України: проблеми та пріоритети забезпечення : зб. наук. праць за матер. наук.-практ. конф. / ПВНЗ "Галицька Академія". – Івано-Франківськ, 2013. – С. 75–79 (0,15 друк. арк.; *особистий внесок автора: запропоновано критерії оцінки фінансової безпеки господарської системи* (0,1 друк. арк.)).

45. Підхомний О. М. Фінансові піраміди як чинники дестабілізації фінансового ринку / О. М. Підхомний // Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем : I Всеукраїнська наук.-практ. конф. – Сімферополь : ВД "АРІАЛ", 2013. – С. 291–294 (0,2 друк. арк.).

46. Підхомний О. М. Актуальні проблеми контролю вітчизняного ринку цінних паперів та шляхи їх подолання / О. М. Підхомний // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 134–142 (0,5 друк. арк.).

47. Підхомний О. М. Управління життєвим циклом інформації суб'єктів ринку цінних паперів / О. М. Підхомний, Л. С. Яструбецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2007. – Вип. III. – Т .2. – С. 91–96 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: виокремлено проблеми безпеки й цінності інформації* (0,25 друк. арк.)).

48. Підхомний О. М. Перспективи використання теорії катастроф у дослідженні економічних криз / О. М. Підхомний, О. Р. Рудик // Культура народов причерноморья. – 2008. – № 126. – С. 84–87 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: оцінено відповідність синергетичних моделей характеристикам економіки* (0,25 друк. арк.)).

49. Підхомний О. М. Формування системи запобігання ціновим маніпулюванням на вітчизняному ринку цінних паперів / О. М. Підхомний, І. І. Романів // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – Вип. 1. – С. 229–236 (0,5 друк. арк.; *особистий внесок автора: обґрунтовано шляхи виявлення цінових маніпулювань на ринку цінних паперів* (0,25 друк. арк.)).

50. Pidkhomnyi O. M. Modeling and analysis of decisions on the asset distribution between legal and illegal entrepreneurship / O. M. Pidkhomnyi // Science and education in Australia, America and Eurasia: fundamental and applied science : papers and commentaries of the 1 intern. acad. conf. – Melbourn : Melbourn IADCES Press, 2014. – Vol. 1. – P. 405–407 (0,2 друк. арк.).

51. Pidkhomnyi O. M. Financial pyramid's model with discrete periods of operation / O. M. Pidkhomnyi // British Journal of Science, Education and Culture. – 2014. – № 1 (5). – Vol. IV. – P. 475–480 (0,3 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Підхомний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015.

У дисертації інтегровано конфліктологічний та еволюційний напрями економічної науки в дослідження проблем фінансової безпеки. Пріоритетом обрано чинники фінансової безпеки на відміну від поширенішого підходу, за якого увагу акцентують на ознаках і видах безпеки. З урахуванням цього систематизовано понятійний апарат методології дослідження фінансової безпеки, в якому важливе значення мають поняття: конфлікт, компетентність, загроза, трансакційні фінансові втрати, критична ланка, синергетичні ефекти. Виділено такі групи методів дослідження проблем фінансової безпеки: виявлення, систематизації, оцінки впливу чинників. Здійснено класифікацію чинників фінансової безпеки та виділено найактуальніші для України.

До фінансових загроз, яким в роботі приділена особлива увага, належать: поширення корупції, маніпулювання цінами, формування фінансових пірамід, тіньові фінансові системи, відмивання доходів незаконного походження, некомпетентність. Запропоновано економіко-математичні моделі для дослідження нелегальних розподільчих відносин і їх впливу на економіку, формування і краху фінансових пірамід, розподілу коштів між легальним і нелегальним секторами економіки. Розвинуто концептуальні засади ризик-орієнтованого підходу у сфері виявлення сумнівних фінансових операцій шляхом систематизації опорних ознак їх класифікації. Удосконалено систему міжвідомчого обміну знаннями з проблем фінансового моніторингу та контролю. Розроблено систему показників оцінки компетентності учасників ліквідних фінансових ринків.

Ключові слова: фінансова безпека, загроза, конфлікт, компетентність, критична ланка, банкрутство, корупція, фінансова піраміда, відмивання незаконних доходів, маніпулювання цінами.

АННОТАЦИЯ

Пидхомный О. М. Финансовая безопасность Украины: методология анализа и стратегические ориентиры. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08. – деньги, финансы и кредит. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2015.

В диссертации интегрированы конфликтологическое и эволюционное направления экономической науки в исследование проблем финансовой безопасности. Приоритетом избраны факторы финансовой безопасности в отличие от более распространенного подхода, при котором внимание акцентируют на признаках и видах безопасности. С учетом этого систематизированы понятийный аппарат методологии исследования финансовой безопасности, в котором важную роль играют понятия: конфликт, компетентность, угроза, трансакционные финансовые потери, критическое звено, синергетические эффекты. Выделены следующие группы методов исследования проблем финансовой безопасности: выявления, систематизации, оценки влияния факторов. Осуществлена классификация факторов финансовой безопасности и выделены наиболее актуальные для Украины.

К финансовым угрозам, которым в работе уделено особое внимание, относятся: распространение коррупции, манипулирование ценами, формирование финансовых пирамид, теневые финансовые системы, отмывание доходов незаконного происхождения, некомпетентность. Предложены экономико-математические модели для исследования нелегальных распределительных отношений и их влияния на экономику, формирования и краха финансовых пирамид, распределения средств между легальным и нелегальным секторами экономики. Развиты концептуальные основы риск-ориентированного подхода в сфере выявления сомнительных финансовых операций путем систематизации опорных признаков их классификации. Усовершенствована система межведомственного обмена знаниями по проблемам финансового мониторинга и контроля. Разработана система показателей оценки компетентности участников ликвидных финансовых рынков.

Ключевые слова: финансовая безопасность, угроза, конфликт, компетентность, критическое звено, банкротство, коррупция, финансовая пирамида, отмывание незаконных доходов, манипулирование ценами.

SUMMARY

Pidkhomnyi O. M. Financial security of Ukraine: analysis methodology and strategic landmarks. – Manuscript.

A thesis for the Scholarly Degree of Doctor Degree in Economic Sciences. Speciality 08.00.08. – Money, Finance, and Credit. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2015.

There are integrated the conflict and evolutionary approaches to the study of the problems of financial security in dissertation. The factors of financial security are selected as research priorities as opposed to the more common approach in which is focus on the characteristics and types of security. Given this conceptual apparatus of methodology financial security research is systematized, which includs some important concepts: conflict, competence, threat, transaction financial losses, critical

link, synergistic effects. The following research methods of financial security problems are highlighted: identifying, classification, assessing of factors' impact. Financial security's factors are classified and identified the most pressing for Ukraine.

The financial threats for which is paid special attention include: corruption, price manipulation, financial pyramids, shadow financial systems, money laundering, incompetence. There are mathematical models of illegal distribution relationships and their impact on the economy, the formation and collapse of financial pyramids, allocation between legal and illegal sectors in dissertation. Developed conceptual foundations of a risk-based approach to identify suspicious financial transactions by systematizing of supporting features for their classification. Improved concept of interagency sharing knowledge on issues of financial monitoring and control. The system of indicators to measure the competence of participants liquid financial markets is proposed.

This investigation examines the phenomenon of corruption in the context of relationships with a number of important economic indicators. It was shown that competence can be characterized as a constructive activity of society members and also as distribution activities of unproductive individuals. It was found that a high proportion of incompetent corrupt officials adversely affect the level of unemployment, and their ability to allocate goods illegally reduces the level of motivation for productive work.

In the dissertation criteria of financial pyramid schemes are considered, which allows to formulate definitions of these phenomena on base of economic and legal positions, and to allocate financial pyramids among other types of financial relations. The model of functioning of a financial pyramid scheme is proposed, which allows to divide the time of its existence into discrete periods. Through iterations on the basis of the proposed system of formulas, dynamics of a number of interrelated indicators of a financial pyramid can be calculated.

Special attention is paid to information and institutional factors of financial security's formation. Public institutions are seen as tested by time and circumstances forms of solving cooperation's and conflict's problems. Emphasized the possibility of alternative ways of development of the financial system, which argued by the existence of illegal transfer value systems and Islamic banking. The problem of information incompleteness of contracts and opportunities of it solution at the example of legislation functioning of bankruptcy is considered.

Indicated that primary factors of solving actual Ukraine financial security's problems are relating to economic system's microlevel, namely the development of financial competence of individuals, which includes intellectual, emotional and attitudinal components.

Keywords: financial security, threat, conflict, competence, critical link, bankruptcy, corruption, pyramid scheme, money laundering, price manipulation.

Підписано до друку. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. 90.

Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка
79000 Львів, вул. Дорошенка, 41